

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

ПОВРЕМЕНИ СПИС ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

Уређивачки одбор:

*др Алексић Радомир, др Бошковић Радосав, др Грицкајић Ирена, др Коларич Рудолф,
Конески Блаже, др Николић М. Берислав, др Павловић Милвој, др Пецо Асим,
др Пешикан Мићар, др Сивановић Михаило, др Хрстић Маје*

Главни уредник

М. СТЕВАНОВИЋ

књ. XXVII — св. 1—2.

БЕОГРАД
1966—1967.

NOMINA AGENTIS У СТАРОСЛОВЕНСКОМ ЈЕЗИКУ

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

1. Тема овог рада — номина агентис или имена радника — као и уопште теме ове врсте — које би за свој непосредни циљ и главни задатак имале обраду појединих и појединачних категорија или типова творбе речи — нису досада биле узимане као предмет посебног испитивања и самосталне обраде у науци и научној литератури о старословенском језику.

Овај би рад — отуда и у том смислу — представљао први покушај да се једна тако изразита појмовна категорија и продуктиван тип творбе речи у старословенском језику непосредно испита и самостално обради у оквиру посебног монографског прилога.

2. Наведена констатација, међутим, ниуколико не значи и да сама проблематика појмовно-семантичких категорија и типова творбе речи — па према томе и проблематика категорије имена радника — није уопште испитивана и обрађивана у досадашњој богатој и плодној литератури о творби речи у старословенском језику. Тако нешто нити се хтело нити би се могло рећи.

Напротив, као што ћемо видети из ових кратких уводних напомена, у свим досадашњим испитивањима и обрадама проблематике и материјала творбе речи у старословенском језику нужно се — на извесан начин и у извесној мери — третирају и обрађују и проблеми појмовно-семантичких категорија творбе речи, па према томе и проблематике саме категорије номинум агентис.

Зато потребу и оправдање за узимање ове теме и овакве тематике као предмета непосредног испитивања и самосталне обраде ваља тражити и видети пре свега баш у тим досадашњим испитивањима и обрадама старословенске творбе речи, одн. у начину на који је проблематика имена радника у њима испитивана и обиму у којем је она у њима обрађивана и обрађена.

3. Немамо намеру да овде сада подробно и детаљно излажемо сву досадашњу литературу о творби речи у старословенском језику, а такође нам није намера ни да се упуштамо у подробно и детаљно приказивање начина третирања и обима обрађивања целокупне проблематике појмовно-семантичких категорија творбе речи у тој литератури. То овде, уосталом, није ни потребно, јер све оно што нам у томе погледу показује пример једне категорије важи — *mutatis mutandis* — и за све остале категорије, бар што се творбених категорија именичких речи тиче.

Стога ћемо се у овим уводним напоменама задржати и ограничити — с једне стране — само на кратко навођење крупнијих и значајнијих радова у којима се проблематика и материјал старословенске творбе именичких речи непосредно обрађује и систематски излаже, и — с друге стране — даћемо сажет приказ начина самог излагања и обима обрађивања одн. обрађености категорије номинум агентис у тим радовима.

4. У хронолошком погледу — први оглед научне систематике материјала творбе речи у старословенском језику дао је Ј. Д о б р о в с к и у своме раду *INSTITUTIONES LINGUAE SLAVICAE DIALECTI VETERIS* (Vindobonae MDCCCXXII).

Први део његове „Словенске граматике“ — који носи наслов „Творба речи“ („*Grammaticae slavicae Pars 1. De vocum formatione*“) — има засебно поглавље посвећено творби именичких суфиксних изведеница (Caput III. De nomine substantivo). На крају је дат посебан одељак о сложеницама (Appendix de vocibus composita).

5. У научном смислу — прву комплетну и систематску обраду материјала старословенске творбе именичких речи, одн. имена, даје Ф. М и к л о ш и ч у својој монографији *DIE BILDUNG DER NOMINA IM ALTSLOVENISCHEN SPRACHEN* (Wien 1958).

*

Исти материјал М и к л о ш и ч је касније изнео и компаративно обрадио у својој познатој *VERGLEICHENDE GRAMMATIK DER SLAVISCHEN SPRACHEN. Zweiter Band. STAMMBILDUNGSLEHRE.* (Wien 1875).

6. Непуних педесет година после Миклошичеве монографске обраде појављује се нова монографска обрада проблематике и материјала творбе именичких одн. именских речи у старословенском језику од А. М е ј е а, као друга књига његових чувених *ÉTUDES SUR L'ÉTYMOLOGIE ET VOCABULAIRE DU VIEUX SLAVE. Seconde partie. IV. FORMATION DES NOMS* (Paris 1905).

7. Богат материјал старословенског грађења именичких речи, у компаративној обради, даје В. Вондрак у својој VERGLEICHENDE SLAVISCHE GRAMMATIK. 1 Band: LAUTLEHRE UND STAMMBILDUNGSLEHRE (Göttingen 1906¹, 1924²).

8. Друкчију од свих осталих — по концепцији и по методу излагања — обраду и систематизацију старословенских именичких изведеница даје А. Лескин у својој GRAMMATIK DER ALTBULGARISCHEN (ALTKIRCHENSLAVISCHEN) SPRACHE (Heidelberg 1909¹, 1919² и ³).

У другом делу своје граматике старословенског језика, који носи наслов „Творба именских основа“ („Stammbildung der Nomina“), Лескин посвећује засебан одељак грађењу именичких изведеница (A. Substantiva) и у додатку посебно разматра сложенице (Anhang III. Nominalkomposita“).

9. Временски најновију обраду и систематизацију материјала творбе речи у старословенском језику даје А. Вајан у својој MANUEL DE VIEUX SLAVE (Paris 1948).

У оквиру XI главе свога Приручника старословенског језика, која је посвећена творби имена („Formation des noms“), Вајан у посебном одељку обрађује грађење именичких изведеница („Derivation nominale. A. Substantifs“), а на крају главе даје одељак о сложеницама („Les composés“).

10. Аутори наведених радова слажу се међу собом у једноме: сви они у својим обрадама и систематизацијама именичких изведеница оперишу појмом и термином *номен агенџис* (одн. одговарајућим терминолошким заменицама) и сви — на извештан начин и у извесној мери — издвајају и третирају имена радника као једну посебну, веома изразиту појмовну категорију и продуктиван тип грађења именичких изведеница и именичких речи уопште.

Међутим, што се другога питања тиче — самог начина третирања и излагања проблематике и материјала имена радника у наведеним радовима и уопште у досадашњој литератури о творби речи у старословенском језику — ту се не би могло рећи да међу испитивачима и обрађивачима постоји сагласност и уједначеност гледишта. Исто се тако не би могло рећи ни да нам постојећи радови — узети заједно и комплетирани у једну замишљену целину — дају потпуну слику и целовиту представу о овој важној категорији значења и продуктивном типу творбе именичких изведеница у старословенском језику.

11. Разуме се, није овде ни сада место — а нема за то ни потребе — да тражимо разлоге и објашњавамо узроке таквог стања. То је ствар

методологије испитивања и систематисања материјала творбе речи, о чему ћемо морати говорити у општем делу нашег рада. Ове уводне напомене, међутим, имају за циљ да само укратко и у најопштијим цртама констатују чињеничко стање у погледу начина обрађивања и степена обрађености проблематике и материјала имена радника у досадашњој литератури о творби речи у старословенском језику. Тачније речено: њихов је циљ да укажу на недостатке и непотпуности досадашњих обрада, на чијем се отклањању и употпуњавању управо и темељи потреба предузимања овог рада и оваквих радова уопште.

12. Први и основни недостатак постојећих обрада творбе именичких изведеница у старословенском језику јесте непотпуност и недоследност у испитивању и објашњавању семантичко-структурне стране изведених речи.

Наиме, у свим досадашњим обрадама именичких изведеница и изведених речи уопште у старословенском језику — изузев поменуто Лескинове обраде — даје се примарност обличком методу испитивања и класификовања изведеничке грађе. То значи да је у њима прва и главна пажња посвећена формалној страни грађења речи, док се значењу одн. појмовно-структурној категоризацији и типизацији изведених речи или не поклања никаква пажња (нпр. Добровски и др.) или се пак томе даје тек другостепени значај и допунска, илустративна вредност.

Такав начин испитивања и такав метод обраде и систематисања изведеничке грађе имао је као своју нужну последицу недоследност и непотпуност у излагању и објашњавању семантичко-структурних категорија изведених именичких речи уопште и категорије *номинум агенитис* посебно. Значење имена радника не издаже се због тога у досадашњим обрадама именичких изведеница ни систематски ни доследно и потпуно уза све суфиксе код којих се јавља и развија. Па и онда када се и уколико се наводи, обично се помиње само уз оне најкарактеристичније суфиксе којима је то значење једино или пак једно од најглавнијих, при чему се обично остаје на уопштеној констатацији.

13. Изузетак у том погледу — као што смо истакли — представља Лескинова обрада именичких изведеница у старословенском језику, где се — како то он сам истиче у уводним напоменама — „не полази од гласовног обличја суфикса, него од семантичких група готових речи“.

Међутим, ни та и таква Лескинова обрада старословенских именичких изведеница — мада се у њој проблематика имена радника непосредно поставља и посебно третира — ипак нам не пружа праву слику и потпуно представу о вредности те категорије и њеном месту у систему твор-

бе именичких речи у старословенском језику. Поред једностраности саме концепције појма и термина *номен агентис*, Лексинова обрада је веома уска и ограничена у погледу интерпретирања и навођења грађе. Он износи само неке најкарактеристичније и најпродуктивније суфиксне формације, илуструјући их при томе тек по којим примером. То је, уосталом, сасвим разумљиво и оправдано ако се има на уму уџбенички карактер и намена његове обраде.

14. Као други недостатак постојећих обрада именичких изведеница у старословенском језику може се навести непотпуност у изношењу грађе, тј. навођењу примера или речи које припадају категорији ном. агентис.

Ако се искључе одељци о творби речи у граматицама старословенског језика — који већ по својој намени и не претендују на исцрпност и потпуност у навођењу свих примера и из свих текстова — очекивали бисмо да то пружи монографске обраде старословенске творбе речи. Међутим, то се не би могло рећи ни за релативно новију Мејсову монографију, а да и не говоримо о Миклошићевој монографској обради од пре сто година. За разлику од Миклошића, који је у својој обради нагомилао веома разнородну грађу, Меје се у своме раду — како сам каже — „у суштини ограничио на текстове према Лескиновом канону“. Али, није увек ни за све суфиксе наводио значење радника када га они имају или развијају. О навођењу примера сам он каже да је циљ рада „комплетан преглед свих формација — али не и свих речи — које се јављају“ у старословенским канонским текстовима.

15. Наведени недостатци и непотпуности досадашњих обрада категорије имена радника у старословенском језику одређују главне смернице нашег рада.

Први — општи — део рада биће посвећен дефинисању самог појма и термина *номен агентис*, тј. одређивању вредности и места категорије имена радника у систему творбе именичких изведеница и именичких речи уопште.

У другом — посебном или систематском — делу рада биће обрађени и изложени сви суфиксни типови тако садржински дефинисане и тако обимски прецизиране категорије имена радника у старословенском језику уз навођење свих примера одн. речи са вредношћу *номена агентис* које се јављају у старословенским споменицима.

16. Грађа одн. примери екцерпирани су и наводе се према следећим издањима старословенских канонских текстова:

3 = Зографско јеванђеље. Изд.: QUATTUOR EVANGELIORUM CODEX GLAGOLITICUS OLIM ZOGRAPHENSIS

- NUNC PETROPOLITANUS. (...) Edidit V. Jagić. Berolini MDCCCLXXIX.
- М** = *Маријино јеванђеље*. Изд.: QUATTUOR EVANGELIORUM VERSIONIS PALAEO-SLOVENICAE CODEX MARIANUS GLAGOLITICUS. (...) Edidit V. Jagić. Berolini MDCCCLXXXIII.
- А** = *Асеманово јеванђеље*. Изд.: EVANGELIARIUM ASSEMANI CODEX VATICANUS 3. SLAVICUS GLAGOLITICUS (...) Tomus II. Edidit Jozef Kurz. PRAGAE 1955.
- ОО** = *Охридски одломци*. Изд.: Г. А. Ильинский. ОХРИДСКИЕ ГЛАГОЛИЧЕСКИЕ ЛИСТКИ. Отрывок древне церковно-славянского Евангелия XI в. САНКТПЕТЕРБУРГ 1915 (ПАМЯТНИКИ СТАРОСЛАВЯНСКОГО ЯЗЫКА. Том III, вып. 2-й).
- С** = *Савина књига*. Изд.: САВВИНА КНИГА. Труд Вячеслава Щепкина. САНКТПЕТЕРБУРГ 1903 (ПАМЯТНИКИ СТАРОСЛАВЯНСКОГО ЯЗЫКА. Том I, вып. 2-й)
- ОУ** = *Одломци (јеванђеље) Ундолског*. Изд.: ЛИСТКИ УНДОЛЬСКОГО, отрывок кирилловскаго евангелия XI-го века. (...) Е. О. Карским. САНКТПЕТЕРБУРГ 1904 (ПАМЯТНИКИ СТАРОСЛАВЯНСКОГО ЯЗЫКА. Том I, вып. 3-й).
- СП** = *Синајски њсалтир*. Изд.: СИНАЙСКАЯ ПСАЛТЫРЬ. Глаголический памятник XI века. (...) Сергей Северьянов. ПЕТРОГРАД 1922 (ПАМЯТНИКИ СТАРОСЛОВЯНСКОГО ЯЗЫКА. Том IV)
- СЕ** = *Синајски еухологиј*. Изд.: EUCHOLOGIIUM SINAITICUM. Starocerkvenoslovanski glagolski spomenik. Izdajo priredil Rajko Nahtihal. II. DEL. LJUBLJANA 1942.
- КМ** = *Кијевски мисал*. Изд.: С. Mohlberg, IL MESSALE GLAGOLITICO DI KIEW (SEC. IX) ED IL SUO PROTOTIPO ROMANO DEL SEC. VI-VII. Atti della Pontificia Accademia romana di archeologia (serie III). Memorie. Volume II. Roma 1928.
- ПО** = *Прашки одломци*. Изд.: Н. К. Грунский. ПРАЖСКИЕ ГЛАГОЛИЧЕСКИЕ ОТРЫВКИ. (...) САНКТПЕТЕРБУРГ 1905 (ПАМЯТНИКИ СТАРОСЛАВЯНСКОГО ЯЗЫКА. Том I, вып. 4-й)

- КЗ** = *Клочев зборник*. Изд.: CLOZIANUS CODEX PALAEOSLOVENICUS GLAGOLITICUS, TRIDENTINUS ET OENIPONTANUS (...) Edidit Antonín Dostál. PRAGAE 1959.
- МГО** = *Македонски глагољски одломак*. Изд.: Г. А. И л ь и н с к и й. МАКЕДОНСКИЙ ГЛАГОЛИЧЕСКИЙ ЛИСТОК. Отрывок глаголического текста ЕФРЕМА СИРИНА XI века. (...) САНКТПЕТЕРБУРГ 1909 (ПАМЯТНИКИ СТАРОСЛОВЯНСКАГО ЯЗЫКА. Том, вып. 6-й).
- Су** = *Суифрасалски кодекс*. Изд.: СУПРАСЛЬСКАЯ РУКОПИСЬ. Труд Сергея Северьянова. Том I. (...) САНКТПЕТЕРБУРГ 1904 (ПАМЯТНИКИ СТАРОСЛОВЯНСКАГО ЯЗЫКА. Том II, вып. 1-й).
- ХО** = *Хиландарски одломци*. Изд.: С. М. К у л ь б а к и н. ХИЛАНДАРСКИЕ ЛИСТКИ, Отрывок кирилловской письменности XI-го века. (...) САНКТПЕТЕРБУРГ 1898.
- ЗО** = *Зографски одломци*. Изд.: LES RÈGLES DE SAINT BASILE EN VIEUX SLAVE: LES FEUILLETS DU ZOGRAPHE, par P. A. Lavrov et A. Vaillant (REVUE DES ÉTUDES SLAVES. Tome dixième. PARIS 1930).
- МБО** = *Македонски ћирилски одломак*. Изд.: Г. А. И л ь и н с к и й. МАКЕДОНСКИЙ ЛИСТОК. Отрывок неизвестного памятника кирилловской письменности XI—XII в. (...) САНКТПЕТЕРБУРГ 1906 (ПАМЯТНИКИ СТАРОСЛАВЯНСКАГО ЯЗЫКА. Том. I, вып. 5-й)

17. Поред речника уз издања појединих споменика, консултовани су и следећи посебни речници:

HANDWÖRTERBUCH ZU DEN ALTKIRCHENSLAVISCHEN TEXTEN von L. Sadnik und R. Aitzetmüller. Heidlebrg 1955.
 ALTKIRCHENSLAVISCH-GRIECHISCH WÖRTERBUCH DES CODEX SUPRASLIENSIS von Karl H. Meyer. Clückstadt und Hamburg 1935.

Stanisław Słowski, INDEX VERBORUM DO EUCHOLOGIIUM SINAITICUM, Warszawa 1934.

18. При давању значења грчких речи коришћен је: ГРЧКО-ХРВАТСКИ РЕЧНИК ЗА ШКОЛЕ. По Бенселер—Каегијеву грчко-њемачком рјечнику приредио Стјепан Сенц. Загреб 1910.

ДРЕВНЕГРЕЧЕСКО-РУССКИЙ СЛОВАРЬ составил И. Х. Д в о р е ц к и й. Москва 1958

А

О П Ш Т И Д Е О

МЕСТО И ВРЕДНОСТ КАТЕГОРИЈЕ НОМИНУМ АГЕНТИС
У СИСТЕМУ ТВОРБЕ РЕЧИ

19. Свако испитивање и свака обрада појединих и појединачних категорија и типова творбе речи нужно представља претходну дво-страну одређеност предмета излагања: у н у т р а ш њ у, тј. одређивање вредности саме издвојене категорије или типа творбе речи, и с п о љ а ш њ у, тј. одређивање места које дотична категорија или тип творбе речи заузима у систему чији је саставни део и из којег се издваја као предмет посебних испитивања и самосталне обраде.

Пошто је за предмет излагања у овом раду узета баш једна таква појединачна, по своме значењу и по својој творбеној структури издвојена категорија и продуктиван тип грађења именичких речи: имена радника или тзв. номина агентис — која чине само саставни део једног ширег и целовитог система у који ступају и који по своме значењу и по својој творбеној структури граде изведене или мотивисане именичке речи — нужно је потребно да најпре, с једне стране, тачно дефинишемо с а д р ж и н у и јасно прецизирамо о б и м самог појма и термина номен агентис и да, с друге стране, објаснимо в е з е и разграничимо о д н о с е тако садржински дефинисане и тако обимски прецизиране категорије имена радника према осталим сродним одн. опозитним категоријама у систему творбе именичких изведеница и именичких речи уопште.

Дефиниције ном. агентис у досадашњој литератури

20. Очекивали бисмо да одговор на постављене захтеве нађемо већ готов у позитивној науци одн. научној литератури о творби речи, у чији ужи и непосредни домен спада ова тема и тематика ове врсте уопште.

Међутим, иако се у скоро свим обрадама и при свим класификацијама именичких изведеница — како у словенским тако и у осталим индоевропским језицима — номина агентис увек на изванредан начин издвајају и у извесној мери третирају као једна посебна, веома изразита категорија значења и продуктиван тип грађења именичких речи, ипак у досадашњој литератури о словенској и уопште индоевропској творби речи још увек нема једне устаљене, строго одређене и општепримљене дефиниције тога појма и те категорије.

И док се, с једне стране, у самом том издвајању и истицању имена радника као важне и посебне категорије у систему творбе именичких речи углавном слажу међу собом сви испитивачи и у својим обрадама и систематизацијама именичких изведеница оперишу појмом и термином *номен агентис* (одн. одговарајућим терминолошким заменицима), међу њима постоје велика неслагања и владају озбиљна размимоилажења у погледу дефинисања садржине и прецизирања обима, као и објашњавања веза и разграничавања односа ове категорије према осталим творбеним категоријама именичких речи.

21. Зато ћемо се — пре утврђивања и доношења коначне дефиниције категорије и појма *номен агентис* којим ћемо оперисти у овом раду — најпре задржати и укратко приказати важније концепције и карактеристичније дефиниције имена радника које заступају и примењују поједини испитивачи у својим непосредним обрадама саме те категорије или пак поједини граматичари у својим класификационим системима именичких изведеница у словенским и другим индоевропским језицима.

„Семантичка концепција *ном. агентис*. — Бругман
22. Почећемо с Бругманом и његовом концепцијом имена радника заснованом на бази тзв. семантичке класификације именичких изведеница, која све до данас — уз неке мање или веће измене и модификације — још увек доминира у словенској и индоевропској науци и научној литератури о творби речи.

Пошто је у првом делу друге свеске GRUNDRISS DER VERGLEICHENDEN GRAMMATIK DER INDOGERMANISCHEN SPRACHEN. Zweiter Band: LEHRE VON DEN WORTFORMEN UND IHREM GEBRAUCH. Erster Teil: ALLGEMEINES. ZUSAMMENSETZUNG (KOMPOSITA). NOMINALSTÄMME (Strassburg 1906²) — у одељку „Bildung der Nominalstämme (Formgruppen)“ — најпре облички обрадио и изложио форманте за грађење именичких основа у индоевропским језицима, Бругман одмах затим посвећује засебан одељак значењу тих основа и њиховој семантичкој систематизацији („Bedeutung der Nominalstämme (Bedeutungsgruppen)“).

Истакавши у уводним напоменама уз тај одељак како „овде — где се као руководно начело узима значење — постоје велике тешкоће у распоређивању и класификацији грађе“, он ту даје следеће теоријско образложење семантичке категоризације именичких изведеница у индоевропским језицима:

„Sieht man beim nicht zusammengesetzten Nomen ab von den nur durch seine Zugehörigkeit zum Satz bedingten Begriffsbeziehun-

gen, wie sie durch die Kasus- oder Adverbialendungen ausgedrückt sind, und weiter von der durch die Grundelemente des Wortes, des wurzelhafte Wortstück, gelieferten Bedeutung, so bleibt über den ganz allgemeinen Begriff als Nomen hinaus in jedem Fall noch ein spezieller nominaler Begriff übrig, der meistens auch durch eine Besonderheit des formalen Wesens der sogenannten Stammes zum Ausdruck gebracht ist und in der Regel bei anderen gleichartigen Formationen in gleicher Weise wiederkehrt. In jedem Fall . . wenn man, wie man ja muss, das Nomen im Satzzusammenhang ins Auge fasst. Es sind das jene Begriffe, nach denen man Nomina actionis, Kollektiva, Nomina agentis [...] unterscheidet. Sie haften gewöhnlich an den Bildungselementen, die die nominalstambbildenden Formationen heiseen...“ (str. 583).

Полазећи од тих и таквих — реалносемантичких или лексичких — појмова, Бругман најпре разликује четири најоштрије групе или категорије именичких значења:

- (1) именице које означавају предмете („Konkreta“),
- (2) именице које означавају радњу или особину „(Abstrakta“),
- (3) „Kollektiva“ и
- (4) „Deminutiva (nebst Hypokoristika), Amplifikativa, Deteriorativa“.

Наведену прву групу — конкретних или стварних имена — Бругман рашчлањује на једанаест појединачних семантичких категорија, међу којима номина агентис издваја и обрађује као посебну, осму по реду излагања појединачну категорију или класу конкретних имена, поред и после:

- (a) имена живих бића,
- (b) назива за обележавање пола,
- (c) назива сродства,
- (d) назива имена становника,
- (e) назива животиња,
- (f) назива делова тела,
- (g) назива биљног света,

а испред:

- (i) назива ствари, нарочито оруђа, справа, уређаја и сл.,
- (k) назива места и
- (l) назива временских јединица.

★

Тако издвојену и тако локализовану категорију имена радника Бругман овако садржински дефинише:

„Unter Nomen agentis verstehen wir zunächst ein Nomen, das ein Lebewesen bezeichnet, welches eine Tätigkeit ausübt oder überhaupt Subjekt, Träger eines Vorgangs ist.“ (стр. 608.)

Па томе — кад говори о везама и односима категорије имена радника према другим појединачним категоријама конкретних значења именичких изведеница — додаје:

„Da beim Nomen agentis immer zunächst an ein Lebewesen zu denken ist, so erscheint diese Begriffsklasse als eine Unterabteilung der Klasse a (Lebewesen,.....“ (стр. 609).

А тако дефинисаној садржини категорије и појма номен агентис Бругман даје и одређује веома широк обим, не правећи никакве разлике ни ограничења у погледу обличке или морфолошке структуре самих изведеница.

Као што се види из примера које наводи баш за старословенски језик, он као *номина агентиис* подједнако третира како изведенице од глаголских општих делова, нпр.:

„*sv-věstelъ* ‚Mitwiser, Zeuge‘ (zu *vědě*) . . .
sq-sědo ‚Nachbar‘ . . .
švъsvъ ‚Schuster‘ . . .
pisъsvъ ‚Schreiber‘ . . .
ratajъ ‚Pflüge, Landman‘ . . .“

тако исто и изведенице од именских општих делова, нпр.:

„*grěšnikъ* ‚Sünder‘ zu *grěšъnъ* ‚sündig‘,
krъvъnikъ ‚Mörder‘ zu *krъvъnъ* ‚blutig‘, . . .“ (исп. § 482—484).

Варијанте семантике-23. Сличне дефиниције имена радника и њихове *ке концепције ном аг.* издвајање у оквиру и на бази поделе и рашчлањивања опште групе конкретних имена на изван одређени број ужих појединачних категорија срећемо у основици већине каснијих обрада и класификација именичких изведеница у словенским и осталим индоевропским језицима.

Мада — слично Бругману — полазе од истог реалносемантичког или лексичког принципа као примарног критерија класификације именичких изведеница, многи испитивачи и систематичари ипак врше извесна мања или већа померања и ревизије како броја појединачних категорија конкретних значења тако исто и саме њихове садржине и обима, при чему у своје класификационе системе уводе различите секундарне моменте и допунске категорије.

Задржаћемо се стога овде и укратко приказати неке од таквих система семантичке класификације именичких изведеница у словенским

и другим и индоевропским језицима чији аутори уносе извесне битније измене и значајније модификације — било садржинске или пак обимске — у наведену бругмановску, тј. реалносемантичку или лексичку концепцију категорије и појма номен агентис.

Богородицки 24. Међу испитивачима и систематичарима изведеничке грађе у словенским језицима најближе Бругману — у погледу интерпретирања категорије имена радника — стоји В. А. Богородицки у својој семантичкој класификацији именичких изведеница у руском језику (ОБЩИЙ КУРС РУССКОЙ ГРАММАТИКИ. Казань 1913⁴).

У уводним напоменама уз IX главу: *Имя существительное с стороны словообразования* Богородицки даје ово и овакво теоријско образложење своје семантичке класификације именичких изведеница:

„Желая выдвинуть в первый план семасиологическую сторону, мы постараемся вопрос о суффиксах имен существительных свести на вопрос о суффиксальных категориях, посредством которых классифицируется в русском языке все разнообразие предметов мира.“ (Стр. 193)

Прелазећи, затим, непосредно на класификацију именичких изведеница у руском језику, Богородицки закључује:

„Все суффиксы производных существительных в русском языке можно подразделить на несколько наиболее крупных отделов, соответствующих основным типам именных представлений или бытий.“ (Стр. 203)

Па томе додаје:

„мы будем различать именные представления мира одушевленного и неодушевленного, а также конкретные и абстрактные и, наконец, с оттенками увеличения и уменьшения.“ (Стр. 204).

Општу групу конкретних имена Богородицки дели најпре у две подгрупе: имена живих бића и називе предмета неживог света.

Затим, у оквиру имена живих бића Богородицки разликује две опште класе: имена лица и називе животиња, биљака и др.

Најзад, међу именима лица, као посебну поткласу или категорију Богородицки издваја и на првом месту по реду излагања — поред: имена лица према особинама (II), према пореклу (III) и сродству (IV) — обрађује:

„I. Именные представления деятелей или действующих лиц по роду их действий или занятий.“

*

Тако садржински дефинисаној категорији имена радника Богородицки овако одређује обим:

„К этой категории относятся:

1) Существительные, образованные от глаголов с помощью суффиксов *-ец, -чик, -щик, -тель, -арь, -тай* в простом виде или же распространенном...

2) Существительные, образованные от существительных, обозначающих необходимый предмет в занятиях, — с помощью суффиксов *-ак, -арь, -ник, -щик...*“ (Стр. 204—206).

У поређењу с Бругмановом — Богородицкова концепција имена радника само је нешто ужа у садржинском погледу. Док Бругман у значењу имена радника на прво места истиче појам „ж и в о г б и њ а“ и категорију номинум агентис третира као поткласу опште класе конкретних имена живих бића — Богородицки ту иде корак даље у конкретизовању садржине, па имена радника интерпретира као посебан варијетет и појединачну категорију *и м е н а л и ц а*.

Иначе, што се обима саме категорије номинум агентис тиче, ту нема никакве разлике: и Богородицки — исто као Бругман — међу имена радника подједнако убраја како изведенице од глаголских општих делова тако исто и изведенице од именичких основа.

25. Сличну класификацију именичких изведеница и сличну интерпретацију имена радника налазимо и у најновијој, великој граматици руског језика у издању Академије наука СССР (ГРАММАТИКА РУССКОГО ЯЗЫКА. Том. I. ФОНЕТИКА И МОРФОЛОГИЯ. Москва 1960).

Лескин 26. Много радикалнију ревизију и модификацију бругмановске концепције имена радника — и у садржинском и у обимском погледу — врши *А. Лескин* у својим семантичким класификацијама именичких изведеница у старословенском и српскохрватском језику (GRAMMATIK DER SERBOKROATISCHEN SPRACHE. Heidelberg 1914; GRAMMATIK der ALTBULGARISCHEN (ALTKIRCHENSLAVISCHEN) SPRACHE. Heidelberg 1919²).

И Лескин — исто као Богородицки — у оквиру опште класе *и м е н а л и ц а* — издваја и на првом месту по реду излагања обрађује:

„I. Wörter, die den Handelnden bezeichnen, Nomina agentis.“ (*Abg. Gram.*, стр. 71)

Али — у поређењу с Богородицким и Бругманом, који имају само једну и јединствену категорију имена радника — без обзира на облички и морфолошки склоп самих изведеница — Лескин управо на тој бази обличке или морфолошке структуре изведеница разликује и издваја још једну посебну категорију агентивних лица : тзв. и м е н а з а н и м а њ а (*nomina professionis, nomina officii*).

И тако: док она прва, тј. имена радника (номина агентис), везује искључиво за образовање „*von Verbalstammen, primären (Wurzeln) wie sekundären (abgeleiteten)*“ — за ова друга, тј. имена занимања (*nomina professionis, nomina officii*), даје следећу садржинску и обимску дефиницију:

„*Wörter, die den mit einem Gegenstand, gewöhnlich gewerbsmässig oder dauernd, Beschäftigten bezeichnet; Ableitungen von Substantiven.*“ (стр. 74)

Најзад, поред наведеног диференцирања двеју посебних категорија агентивних значења: имена радника и имена занимања, Лескин на истој линији обличке или морфолошке структуре самих изведеница разликује и издваја у посебну подгрупу — у оквиру опште категорије носилаца особине — изведенице од партиципских општих делова, за које вели да означавају „*die Person, an der die Handlung des Verbuns dauernd oder regelmässig ausgeübt wird*“ (стр. 73—74).

*

Према томе, Бругманову и Богородицкову јединствену реално-семантичку или лексичку концепцију имена радника Лескин разбија и рашчлањује на две одн. три посебне категорије, на тај начин што:

а. појам и термин н о м е н а г е н т и с везује и ограничава искључиво на образовања од глаголских основа, а са значењем лица као активног вршиоца радње, нпр.:

<i>„vladaq vlasti herrschen</i> — <i>vlastel'ь Herrscher</i> . . .	
<i>gubiti verderben</i> — <i>gubitel'ь Verderber</i> . . .	
<i>bor'q brati kämpfen</i> — <i>borьсь Kämpfer</i> . . .	
<i>jamь jasti essen</i> — <i>jadьca Fresser</i> . . .	
<i>voditi führen</i> — <i>voždь Führer</i> . . .“ (исп. стр. 71—73);	

б. издваја и уводи посебну семантичку категорију тзв. имена занимања (*nomina professions, nomina officii*) за десупстантивна образовања са значењем лица које се као занимањем бави извесним послом у вези са предметом израженим у општем делу изведенице, нпр.:

„ <i>myto</i> Zoll	— <i>mytar'ь</i> Zöllner . . .
<i>sądъ</i> Gericht	— <i>sądъji</i> Richter . . .
<i>kъnigъ</i>	— <i>kъnigъčiji</i> . . .“ (исп. стр. 74—75);

с. најзад, у оквиру категорије имена носилаца особине (nomina attributiva) издваја у засебну семантичку класу изведенице од партиципских општих делова са значењем лица као трпиоца радње одн. носиоца стања, нпр.:

„ <i>učiti</i> lehren <i>učenъ</i> gelehrt	— <i>učenikъ</i> Schüler . . .
<i>mačiti</i> martern <i>mačenъ</i>	— <i>mačenikъ</i> Martyrer . . .
<i>l'ubiti</i> lieben <i>l'ubl'enъ</i>	— <i>l'ubl'enikъ</i> Geliebter“ (стр. 73).

Разликовање имена радника и имена занимања 27. Ова диференцијација двеју посебних категорија агентивних значења — имена радника и имена занимања — није ретка ни усамљена појава у реалносемантичкој класификацији именичких изведеница. Срећемо је код многих систематичара и обрађивача изведеничке грађе, како у словенским тако исто и у осталим индоевропским језицима, мада са извесним разликама и неслагањима у погледу разграничавања та два појма и те две категорије.

Постоје, углавном, два суштински различита начина диференцирања и супротстављања имена радника и имена занимања у досадашњим обрадама и систематизацијама именичких изведеница у словенским и индоевропским језицима уопште.

Један начин, одн. једну групу чине они испитивачи и систематичари који се у потпуности слажу с поменутом Лескиновом диференцијацијом на бази обличког или морфолошког склопа самих изведеница, наиме: девербативна образовања = nomina agentis, а десупстантивна = nomina professionis (nomina officia).

28. Тако, на пример, међу новијим семантичким обрадама изведеничке грађе у словенским језицима, Лескинову концепцију имена радника заступа и проводи Ф. Травничек при класификацији именичких изведеница у чешком језику.

У својој MĽUVNICE SPISOVNEJ ČEŠTINY (Praha 1951) Травничек разликује „j m é n a č i n i t e l s k á“, која дефинише:

„Činitelská jména (nomina agentium) znamenají zpravidla osobu, zřídka živočiha nebo věc, která je činitelem nebo nositelem děje vyjádřeného základním slovem, a to nejčastěji slovesem, řidčeji dějovým jménem, ojedinele nedějovým; na př. *učitel* = kdo učí, *prosbník* — kdo vznáší prosbu, prosí“ (стр. 316)

и „osobní jména podle zaměstání“, којима одређује ову садржину и овакав обим:

„Jde o názvy osob podle toho, čím se přehodně nebo trvale zaměstnávají, s čím se obírají, co přestují, čím se řadí do některé společenské třídy. Tvoří se většinou z nedějových základu.“ (стр. 295)

29. Слично поступају и аутори колективног рада GRAMMATYKA HISTORYCZNA JĘZYKA POLSKIEGO (Warszawa 1955) Зенон Клеменсевич, Тадеуш Лер-Сплавивињски и Станислав Урбањчик.

У својој семантичкој класификацији и категоризацији именичких изведеница у пољском језику они такође диференцирају две засебне категорије агентивних значења, и то:

прво: „nazwy działacza“, које кратко дефинишу:

Są to rzeczowniki odczasownikowe, które są nazwami istot żywotnych w związku z wykonawaną przez nie czynnością“ (стр. 197)

и друго: „nazwy zawodowe“, које садржински и обимски овако одређују:

„Są to rzeczowniki, które nazywają osobę od miejsca, instytucji, materiału, narzędzia, wytworu itp. jej pracy. W odróżnieniu od odczasownikowych nazw działacza,..., są to formacje odrzeczownikowe“ (стр. 197).

Докулила

30. Неку средину и прелаз ка једном другом и сасвим друкчијем интерпретирању и објашњавању двојства у значењу агентивних изведеница представља мишљење савременог чешког лингвисте Милоша Докулила, које он износи и примењује у својој расправи NĚKTERÉ TYPY NAZVU OSOB PODLE ČINNOSTI V ČESKÉM JAZYCE (Naše řeč. XXXIX 3—4, 5—6. Praha 1956).

Полазећи од најопштијег појма одн. класе „имена лица према радњи“, Докулил врши следећу њихову поделу и спецификацију:

(1) најпре издваја „jména činiteľská“ (nomina agentis), које дефинише овим речима:

„Mezi názvy osob tvoří výraznou a velmi bohatou významovou skupinu podstatná jména ze slovesných základu, která pojmenovávají osobu podle její činnosti: pro člověka, který učí, jehož povoláním je učit, máme pojmenování učitel; ten kdo radí, je rádce; ten, kdo loví, je lovec a pod.“ (стр. 59);

(2) затим, као другу и посебну категорију, Докулил има „j m é n a k o n a t e l s k á“ (nomina actoris), која садржински и обимски овако дефинише:

„Od jmen činitelských, která jsou tvořena vždy ze slovesného základu, je třeba odlišovat t. zv. j m é n a k o n a t e l s k á (nomina actoris), tvořena od jmen věci a označující osobu, která je k takové věci v nějakém činném vztahu, na př. ji vyrábí (*cihlář : cihla*), zapracovává (*knihař : kniha*), prodává (*papírník : papír*), pěstuje (*holubář : holub*), sbírá (*hobař : houba*), zkoumá (*hvězdař : hvězda*) a pod.“ (стр. 59).

(3) најзад, у закључку те и такве своје поделе, засноване — као у Лескина и Травничека — на бази морфолошке или обличке структуре самих изведеница, Докулил истиче:

„Obojí jména, činitelská i konatelská, označují velmi často příslušníkы povolání“ (стр. 59).

★

У наведеном Докулиловом образложењу и разграничењу двеју одних трију посебних категорија агентивних значења карактеристична су и нова два момента.

Прво, и Докулил — исто као Лескин и Травничек — прави разлику и издваја у две посебне семантичке категорије девербативна и десупстантивна образовања агентивних имена лица, али с том разликом што док за прва задржава појам и термин номина агентис, ова друга — тј. образовања од именичких општих делова — не назива и не третира као имена занимања (nomina professionis, nomina officii), већ за њих уводи нов појаам и термин nomina actoris. (Међутим, овај појам и термин nomina actoris, као што ћемо видети, срећемо код неких других испитивача и систематичара именичких изведеница у сасвим друкчијој употреби и друкчијем значењу.)

Друго — и много карактеристичније — Докулил се од Лескина и Травничека разликује по томе што појам и термин „имена занимања“ („příslušníky povolání“) третира као категорију једног вишег реда, која собом подједнако обухвата како изведенице од именичких општих делова тако исто и именице изведене од глаголских основа или општих делова.

Н о р е н

31. Суштински друкчију концепцију имена радника и диференцијацију двеју њихових посебних значењских категорија — без обзира на облички или морфолошки

склоп самих изведница — налазимо код А. Н о р е н а у његовој књизи WÅRT SPRÅK. Nysvensk grammatik i utförlig frammstaltning (Lund 1903).

Према излагању К. К е р а — који у суштини усваја Норенове погледе и примењује их у својој дисертацији NOMINA AGENTIS IN OLD ENGLISH (Upsala 1915) — Норен има као најопштију семантичку категорију такозвана и од њега тако названа *nomina gerentis*, која овако дефинише:

„concrete nomina gerentis („gerentilaa konkreter“) denoting the bearer of an idea, i. e. the person or thing regarded as performing a certain action, as being in a certain condition, as characterized by a certain quality etc.“ (стр. 6).

Служећи се оригиналном терминологијом, Норен даље рашчлањује и дели ова своја *nomina gerentis* — у зависности од тога да ли означавају носиоца извесне особине или пак носиоца неког процеса — на две групе:

- a. *nomina virtutis*
- b. *nomina actionis*.

У оквиру тих последњих — која насупротив уобичајеној традиционалној терминологији назива *nomina actionis* — Норен разликује две посебне категорије:

- ba. *nomina agentis* („denoting the representative of a temporary activity, e. g. *purchaser, reader, deliverer, (Laura, his) liberatress, laudator, defendant, (the reviewer (of hid book))*“) i
- bb. *nomina actoris* („denoting the representative of a more regular, often even professional exersising of a certain activity, e. g. *judge, barber, lamp-lighter, one whose business it is to light the stretlamps, (the literary) reviewer (of the Times), critic, grasshopper (animal), laundress, lawyer, prosa-ist, phonetician, Latinist, a Latin scholar*“ (стр. 6).

Бенвенист

32. Слично издвајање и диференцирање двеју посебних категорија значења имена радника налазимо и код савременог француског лингвисте Е. Бенвениста у његовој студији NOMS D'AGENT ET NOMS D'ACTION EN INDOEUROPÉEN (Paris 1948).

Анализирајући индоевропска дублетна образовања на *t^e/r* у грчком и индоиранским језицима, Бенвенист изводи следећи закључак о њиховом значењу:

„Три главна стара језика ... наследила су, сачувала и делимично развила дублетна суфиксна образовања на *-tor* и *-tér*, која су омогућила да се формирају два типа имена радника супротна по смислу, структури и употреби:

1. *-tor* означава аутора радње, онога ко је тако обележен тек по извршењу каквог чина и којег карактерише баш то што је дотични чин извршио. Израз — безмало партиципски, чврсто везан за глагол и са глаголском рекцијом....

2. *-ter*, напротив, означава радника, онога ко је посвећен некој радњи по опредељењу, способности или нужности. Ту је и релевантно да ли је дана радња извршена или није: именице на *-tér* карактеришу биће као посвећено у одређену функцију и, унеколико садржано у тој функцији...“ (стр. 62)

Граматичко-структурна концепција ном. агентис

33. Насупрот изложеним и њима сличним дефиницијама имена радника — које се све заснивају на реалносемантичкој или лексичкој интерпретацији и категоризацији именичких изведеница — постоји у науци одн. научној литератури о словенској и уопште индоевропској творби речи — мада не тако распрострањена и честа — још једна, принципски и методски сасвим друкчија концепција категорије и појма номен агентис, која се базира на граматичко-структурној интерпретацији и категоризацији именичких изведеница и изведених речи уопште.

Фалк

34. Такву — чисто граматичко-структурну — концепцију имена радника налазимо међу првима код Х. Фалка у његовој монографији *DIE NOMINA AGENTIS DER ALTNORDISCHEN SPRACHE* (Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur. XIV. Band. Halle a/S. 1889).

Своје уводно образложење „значања“ имена радника Фалк овако почиње:

„Das nomen agentis bezeichnet, adjectivisch oder substantivisch, das subject, das die durch die wurzel ausgedrückte tätigkeit ausübt, von dem die tätigkeit ihren ausgangspunct nimmt, und das als ursache derselben erscheint.“ (Str. 3)

Објашњавајући даље како појам корена код агентивних изведеница може бити узет „transitiv oder intransitiv, activisch (reflexivisch) oder pasivisch, praesentisch oder perfectisch“, да се радња може схватити као „eine momentane, eine sich wiederholende oder eine dauernde“, а сам субјекат „ist entweder eine person oder ein persönlich gedachtes ding“, Фалк закључује:

„Kurz gefasst lässt sich hiernach die (logische) definition der bedeutung des nomen agentis so geben: es bezeichnet das nom. ag. den träger den handlung, nämlich a) den ausführer der handlung, b) den empfänger der handlung, c) das mittel der handlung. Im ersten falle liegt der activische, im zweiten der pasivische gebrauch des verbalbegriffs zu grunde. während die dritte kategorie beide verwendungsweisen vereinigt.“ (Стр. 3)

Дорошевски 35. У наше време, за доследно увођење и спровођење граматичко-структурног метода као основног принципа испитивања и примарног критерија систематисања изведених речи и њихових творбених категорија нарочито се залаже савремени пољски лингвиста Витолд Д о р о ш е в с к и, чије излагање о категоријама творбе речи уноси доста нове светлости и у разјашњавање проблематике категорије и појма номен агентис, и на чијим ћемо основним теоријским поставкама и методским постулатима углавном базирати и ову нашу обраду имена радника у старословенском језику.

С обзиром на то — и да бисмо добили јаснију слику о овој граматичко-структурној концепцији номена агентис — догађи ћемо се нешто шире и приказати у целини метод и систем који проф. Дорошевски заступа и примењује у испитивању и обради творбених категорија речи у пољском и осталим словенским језицима.

Још 1929. године, у своме конгресном реферату ZARYS KLASYFIKACJI OGÓLNEJ ZNACZENIOWEJ SUFIKSÓW W JĘZYKACH SŁOWIAŃSKICH (Sborník prací I. Sjezdu slovanských filologů v Praze 1929. Sv. II. V Praze 1932. Стр. 505—513), проф. Дорошевски је истакао да при испитивању и систематисању језичких чињеница треба строго разликовати и одвајати један од другог два међусобно супротна методска поступка: логички и лингвистички:

„podczas gdy p o s t ę p o w a n i e l o g i c z n e (logiczno-naukowe) polega na tym, że w oparciu o jakiś aksjomat, uznany za intuicyjnie pewny, wysnuwa się z tego aksjomatu wnioski i uzasadnia prawdziwość tych wniosków tem tylko, że one nieoparcie wynikają z tego aksjomatu, w p o s t ę p o w a n i u j ę z y k o z n a w c z y m rozpoczynami od obserwacji faktów, na tle obserwacji zastanych i przybywających faktów formułując sposoby objaśnienia i hipotezy.

Пошто је у том духу извршио семантичку анализу словенских суфикса *-ikъ* и *-ьсь*, он закључује:

„W wypadkach omówionych i w bardzo wielu im podobnych moment strukturalno-językowy, stanowiący o powstawaniu pewnych for-

macji, jest *prius*, ewolucja i specjalizacja realno-znaczeniowa samych sufiksów — *posterius*." (Стр. 509—510)

Те своје мисли и погледе проф. Дорошевски је касније развио у својој теоретској студији KATEGORIE SŁOWOTWÓRCZE (Sprawozdania Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, Wydział I, XXIX, zeszyt 1—2. Warszawa 1947) и практично их применио у свом универзитетском уџбенику PODSTAWY GRAMATYKI POLSKIEJ (Warszawa 1952).

Полазећи од поставке да је задатак науке о творби речи: „ујашњење и скласификовање типова стосункова међу изразима повезанима везама етимолошког сродства“ (PGP, стр. 269) проф. Дорошевски истиче да тако схваћени циљ одређује у извесној мери и основне методско-принципске постулате рада:

„Ponieważ chodzi nam o zrozumienie stosunków między wyrazami, więc podstaw klasyfikacji materiału szukać musimy w cechach właściwych samym wyrazom, a nie w bezpośrednim stosunku wyrazów do desygnatów. (PGP, стр. 275)

И даље:

„Klasyfikując wyrazy pod względem znaczeniowym nie możemy się kierować ich treścią realną, ponieważ idzie nie o klasyfikację rzeczy, desygnatów, lecz samych znaków językowych. W pewnym sensie interesuje nas nie to, co wyrazy znaczą, lecz to, jak znaczą. (KS, стр. 23)

„Znaczenia właściwe wyrazom jako całościom, jako jednolitym znakom przedmiotów myśli, przenoszą nas w świat rzeczy, zadaniem zaś naszym jest klasyfikacja wyrazów, nie zaś ich desygnatów. (PGP 282)

„Mówiąc inaczej, nie możemy opierać słowotwórczego podziału wyrazów na ich znaczeniu realnym, lecz musimy skupić uwagę na ich budowie.“ (PGP. 275)

Прелазећи затим на утврђивање могућих основа ове — творбено-структурне — категоризације именичких изведеница, проф. Дорошевски констатује:

„Rzeczowniki ze względu na swoją budowę, dzielą się w sposób naturalny na klasy słowotwórcze w zależności od tego, na jakich tematach są oparte. Podstawowym tematem każdego rzeczownika mającego określoną budowę słowotwórczą może być:

1. temat czasownikowy
2. temat przymiotnikowy
3. temat rzeczownikowy
4. wyrażenie syntaktyczne...“ (PGP 282).

У оквиру тако издвојених једнодимензијалних творбених категорија — према врсти основе или општег дела — проф. Дорошевски проводи даљу поделу и категоризацију именичких изведеница према функцији суфикса у њима, о чему вели:

„Najważniejszą funkcją formantów słowotwórczych jest funkcja strukturalna, polegająca na przekształcaniu na rzeczowniki innych części mowy, a więc przymiotników, czasowników i wyrażen syntaktycznych. Aby zbadać i opisać budowę słowotwórczą wyrazu, należy przedewszystkim, gdzie tylko to jest możliwe, wyjaśnić pierwotny charakter gramatyczny rdzenia (czasownik, przymiotnik, rzeczownik, wyrażenie syntaktyczne), aby móc stwierdzić typ przekształcenia, jakiemu uległ ów rdzeń stając się daną formacją. Te typy przekształcenia są nieliczne, dalsze zaś obiektywne podstawy podziału wyłaniają się same przez się“ (PGP 283—284).

*

Примењујући изложене закључке на категоризацију именичких изведеница од глаголских општих делова, проф. Дорошевски констатује:

„Wynikiem przekształcenia czasownika na rzeczownik jest zasadniczo jedno z dwojga:

— albo formacja oznaczająca samą czynność, a więc tzw. nazwa czynności, *nomen actionis*,

— albo formacja oznaczająca podmiot czynności.

Te dwa pojęcia: *czynności* i *podmiotu* dadzą się wyabstrahować z bardzo różnorodnych znaczeń konkretnych“ (PGP 284).

*

Тако издвојену и тако локализовану категорију имена радника — одн. своје „formacije odczasownikowe podmiotowe“ — проф. Дорошевски ближе одређује овим речима:

„Do klasy tej należeć będą formacje typu znaczeniowego *to, co ...*. Zaimek *to* należy rozumieć najogólniej jako obejmujący wszelkie typy podmiotów niezależnie od realnych cech ich desygnatów (*і to, со, і ten, kto, і ta, która* — czy to w odniesieniu do podmiotów czy osób, czy innych istot żywych). Należy tylko uwzględnić dwie odmiany podmiotu, mianowicie podmiot czynny i podmiot bierny...

Cechą znaczeniową wspólną wszystkim typom formacji omawianej klasy,..., jest podmiotowa funkcja formantu, orzeczeniowa tematu...“ (PGP 289—295).

Ово и овакво своје образложење вредности и места категорије имена радника у систему творбе именичких изведеница проф. Дорошевски закључује кратким освртом на реалносемантички или лексички аспект категорије номен агентис, дајући при томе истовремено и критику Бругманове концепције и дефиниције имена радника:

„Wewnątrz klasy formacji podmiotowych odczasownikowych mogą się tworzyć grupy wyrazów połączonych wspólnotą znaczenia realnego, jak np. grupy nazw osób lub narzędzi, ale dokonanie ogólnej klasyfikacji materiału możliwe jest tylko wówczas, gdy się na plan pierwszy wysunie... kryterium logiczno-syntaktyczne.“ (PGP 296)

„Wyobrażenia rzeczy lub osoby, jak we wszystkich podobnych wypadkach, należą do wyobrażeń realno-znaczeniowych i leżą poza zakresem logicznego stosunku formantu do tematu. Dlatego też nazwy o s o b o w y c h wykonawców lub narzędzi stanowią tylko klasy szczegółowe w klasie ogólnej nazw p o d m i o t ó w czynności. Inaczej rzecz ujmował Brugmann, który traktował nazwy wykonawców jako szczegółową odmianę nazw istot żyjących (Lebewesen), wychodząc z założenia, że działać może tylko to, co żyje. Rozumowanie to operuje wyobrażeniami realno-znaczeniowymi w dziedzinie, w której p r i u s jest moment strukturalny, logiczno-syntaktyczny, wybijający się na pierwszy plan wielkiej mase materiału.“ (KS 35).

И, на крају, у закључку:

„Jakkolwiekby się rzecz przedstawiała, historycznie z jakichkolwiek kontaktów ze światem zewnętrznym wykształciły się kategorie składniowe podmiotu i orzeczenia, są one kategoriami ogólniejszymi od wszelkich kategorii opartych na momentach realno-znaczeniowych i dlatego muszą być wyzyskane jako najszersze ramy w klasyfikacji materiału słowotwórczego.“ (PGP 296—297)

Дефиниција ном. агентис у овом раду

36. После овог кратког прегледа у којем су обухваћене углавном све важније концепције и карактеристичније дефиниције имена радника у данашњој литератури о словенском и индоевропском грађењу речи прећи ћемо сада на непосредно дефинисање садржине и прецизирање обима категорије и појма номен агентис којим ћемо оперисати у нашем раду.

*Грамајичко-сјфрук-
турни и лексичко-
семантички аспекти
творбених категорија
речи*

37. Извршено конфронтирање и поређење различитих концепција и дефиниција категорије имена радника у досадашњој литератури о творби речи јасно нам показује и недвосмислено указује да се при дефинисању ове категорије — као и

уопште при издвајању и дефинисању појединачних категорија творбе речи — нужно морају узети у обзир, разликовати и међусобно ускладити два основна аспекта посматрања и интерпретирања вредности творбених категорија речи: **г р а м а т и ч к о - с т р у к т у р н и и л е к с и ч к о - с е м а н т и ч к и**.

38. Већ наведеним констатацијама проф. Дорошевског о потреби и нужности диференцирања поменутих двају аспеката или страна творбених категорија речи додаћемо овде још кратке закључке које непосредно о томе проблему и тој проблематици изводи савремени совјетски лингвиста В. В. В и н о г р а д о в у својој расправи СЛОВООБРАЗОВАНИЕ В ЕГО ОТНОШЕНИИ К ГРАММАТИКЕ И ЛЕКСИКОЛОГИИ (Вопросы теории и истории языка... Изд. Академии Наук СССР. Москва 1952).

Пошто је детаљно изложио и приказао читав историјат учења о категоријама творбе речи у руској лингвистичкој литератури, академик Виноградов констатује:

„Таким образом, анализ словообразовательных категорий, хотя бы суффиксального типа, приводит к выводу о необходимости различать самый процесс формирования словообразовательных категорий, пополнения ее новыми словами, а также морфологические правила образования слов соответствующего типа и законы семантического развития данной категории, потенциальный паралелизм развития значений у слов, относящихся к этой категории: в словообразовательных категориях явно различаются две стороны: структурно-грамматическая и семантико-лексикологическая.“ (Стр. 123)

Илуструјући ову своју констатацију баш на примеру категорије имена радника у руском језику, академик Виноградов закључује:

„грамматика не должна заниматься группировкой слов внутри одного словообразовательного типа по лексическим разрядам. Для нее, в сущности, безразлично, что слова *разведчик* и *бомбардировщик* могут означать и человека и орудие действия, а *смазчик* обозначает — в отличие от *смазывателя* — только лицо...“

Таким образом, даже продуктивное морфологическое словообразование является предметом и грамматического и лексикологического исследования.“ (Стр. 131)

39. Полазећи са те и такве теоретске платформе — као основног методско-принципног постулата научнодоследног интерпретирања и тре-

тирања творбених категорија речи — ми ћемо наше образлагање вредности и места категорије ном. агентис у систему творбе именичких изведеница разделити у два напоредна смера.

Најпре ћемо размотрити шта номина агентис представљају у перспективи и са становишта *граматичко-структурне анализе* и категоризације именичких изведеница. То значи да ћемо прво — и на првом месту — дати дефиницију имена радника као творбеноструктурне или појмовне категорије именичких изведеница.

После тога — и на другом месту — размотрићемо шта номина агентис представљају са становишта и у перспективи *лексичко-семантичке* класификације и категоризације именичких речи, тј. показаћемо која се све и каква појединачна реална и конкретна значења развијају и могу развити на бази агентивне појмовне структуре именичких изведеница.

Творбеноструктурна 40. Под појмом граматичке или творбене структуре (*граматичка анализа* речи подразумевамо — према проф. Дорошевском и класификација — узајамни однос делова или елемената од именичких изведеница којих се састоји изведена реч као целина.

У формалном, тј. обличком или морфолошком погледу, свака је изведничка формација састављена од два елемента или члана: *творбене основне* (или тзв. општег дела) и *творбеног форманта* (суфикса).

Наведеној формалној, тј. обличкој или морфолошкој двочланости изведеничке структуре одговара *појмовна* (ономасиолошка) двочланост речи или назива, при чему суфикс обично представља *правни члан* (*genus proximum*), а општи део — *зависни члан* (*differentia specifica*).

*

Из тако схваћене граматичко-структурне или творбено-појмовне анализе природно следи двојака могућност најопштијег категорисања именичких изведеница:

— према врсти одн. вредности творбене основе или општег дела од којег се граде, и

— према вредности одн. функцији творбеног форманта или суфикса помоћу којег су саграђене.

(Трећи могући критериј поделе: према гласовном обличју суфикса или творбеног форманта — ирелевантан је и другостепен у овом случају и на овом месту. Негова ће примена доћи у обзир тек при детаљном си-

стематисању грађе унутар и у оквиру појединачних типова и подтипова категорије имена радника).

41. У првом случају, тј. с обзиром на врсту одн. лексичко-граматичку вредност творбене основе или општег дела од којег се граде, разликујемо четири основне и најопштије једнодимензијалне категорије именичких изведеница:

- од глаголских општих делова (тзв. девербатива),
- од придевских општих делова (тзв. деадјектива),
- од именичких општих делова (тзв. десупстантива) и
- од синтаксичких (синтагматских) израза.

Наведене четири врсте или категорије творбених основа одговарају четирма основним варијететима зависног члана појмовне структуре имена или назива:

- глаголска реч = процесна одредба
- придевска реч = особинска одредба
- именичка реч = предметна одредба и
- синтаксички израз = прилошка одредба.

42. У другом случају, а то значи у погледу и с обзиром на поделу и категоризацију именичких изведеница према функцији творбеног форманта или суфикса, нећемо се придржавати изложене „логичко-синтаксичке“ интерпретације проф. Дорошевског.

Као што смо видели на примеру категоризације девербативних изведеница, проф. Дорошевски објашњава значење творбених категорија именичких речи паралелама из синтаксе реченице. Тако он, на пример, поменуто образовања именица од глаголских општих делова дели на субјекатска и предикатска: у првима — тј. девербативним субјекатским именима — он види исти однос какав постоји у простој реченици између субјекта и предиката, а у другима — тј. девербативним предикативним именима — однос између предиката и објекта.

43. Међутим, сматрамо да је у овом погледу и на овом месту у суштини сасвим оправдана и умесна критика коју на овакве погледе проф. Дорошевског даје савремени словачки лингвиста Ј. Х о р е ц к и у својој монографији SLOVOTVORNÁ SUSTAVA SLOVENČINI (Bratislava 1959), који констатује:

„Toto logicko-syntaktické kritérium, ako ho sám Doroszewski nazýva, možno však uplatniť s úspechom iba pri dejových podstatných menách, alebo pri názvoch nositeľ'a vlastnosti. ... Ukazuje se teda, že nie je účelné vnášať do teórie tvorenia slov syntaktické pojmy. Nie je to možné aj preto, že ... je zásadný rozdiel medzi predikáciou a determináciou ...

Slovotvorná štruktúra teda nie je analógiou štruktúry syntaktickej, v ktorej by sa uvedomovali syntaktické vzťahy. Je to štruktúra sui generis (nieť v nej predikácie), v ktorej sa sice spravidla prejavuje determinovaný vzťah v dvojici určovaný člen — určujúci člen...“ (стр. 21).

44. Зато нам се у овом случају и на овом месту чини адекватнијом и, пре свега, доследнијом категоризација и подела именичких изведеничких структура на „е с о ц е н т р и ч н и“ и „е к с о ц е н т р и ч н и“ тип општег значења, коју предлаже и износи проф. Белић у својој књизи О ЈЕЗИЧКОЈ ПРИРОДИ И ЈЕЗИЧКОМ РАЗВИТКУ (Београд 1941).

Разматрајући суштину и смисао извођења речи, проф. Белић констатује:

„да је сва тајна изведених именица у детерминативној речи самостално употребљеној; у јединим случајевима њоме се понавља главна особина предмета који се подразумева, тако да се њоме упућује и на сам предмет, а у другом се есоцентрички износи особина схваћена самостално.

На тај начин, самом употребом детерминатива створено је землиште за есоцентричну и есоцентричну употребу наставака, који су дошли за то да једну или другу употребу и формално обележе као самосталну. У даљем развоју тих наставака, који су по неопходности постали делови речи, — створио се одређени однос између детерминативног дела и наставка...“

И у продужетку овог свог излагања проф. Белић закључује:

„све изведене речи на пр. у српскохрватском језику, а то вреди и за остале индоевропске језике, а, вероватно, и за све изведене именице уопште, могу поделити у две велике групе без остатка: једну, у којима детерминативна реч има есоцентрично значење, тј. односи се на лице или предмет изван дане везе, и другу, у којој дотична реч има есоцентрично значење, тј. собом значи сам предмет.“ (Стр. 285)

45. Ако сада, и у том смислу, применимо овај принцип на именичка суфиксна образовања од глаголских општих делова — а то *mutatis mutandis* важи и за изведенице од осталих врста основа или општих делова — онда би у основици процеса извођења именице од глаголских детерминатива стајале — по речима проф. Белића — две могућности:

а. или могућност обележавања предмета мишљења (лица, ствари и сл.) по њиховој доминантној особини глаголског карактера, тј. појмовна

структура имена којом се неко или нешто карактерише као носилац каквог процесног односа (= ексцентрични тип значења)

б. или пак могућност обележавања глаголске особине у апстракцији од њене обичне везе и преношење у условну реализацију, тј. појмовна структура имена којом се реализовани процес узима изван лица и времена као предмет мишљења (= есоцентрични тип значења).

Номина агентис као ексцентрични тип граматичко-структурне анализе и творбене категоријације именичких изведеница, имена радника или номина агентис представљала би творбено-појмовну категорију именичких д е в е р б а т и в н и х образовања ексцентричног типа општег значења.

То практично значи да ћемо у овом нашем раду као номина агентис или имена радника третирати све именичке изведенице од глаголских општих делова које својом појмовном структуром упућују одн. означавају некога или нешто као носиоца глаголске особине, тј. процеса у најширем смислу те речи.

47. Сам појам ексцентричности општег значења, одн. појам носиоца глаголске особине или процеса, може — са своје стране — имати различите и разноврсне своје модификације. Навешћемо овде неке главније и општије, онако како их издваја и формулише већ помињани чешки лингвиста Милош Д о к у л и л у својој најновијој студији објављеној као теоријски увод уз колективни рад Института за чешки језик Чехословачке академије наука: *TVOŘENÍ SLOV V ČEŠTINĚ. 1. Teorie odvozování slov* (Praha 1962):

„1. Základní modifikací dějového vztahu, obdobnou prostému vztahu nositele vlastnosti, je vztah n o s i t e l e děje. V ryzí podobě máme tento vztah jen u „děju nečinnostních“, tj. u stavu a změny stavu (srov. *stojan* = substance (předmět) charakterizovaná tím, že stojí; *modrák* = substance (houba) charakterizovaná tím, že modrá).

2. Se vztahem nositele děje těsně souvisí a na něm je vlastně vybudován vztah a g e n t u č i n n o s t i (*pracovník* je charakterizován tím, že pracuje, *učitel* tím, že učí, apod.).

3. Souřadný se vztahem agentu činnosti je vztah p r o s t ř e d k u č i n n o s t i (rýpadlo = zařízení charakterizované tím, že rýpá, přesněji že se jím rýpá, že slouží k rýpání).

4. Protějškem ka vztahu agentu agentu činnosti je vztah p a t i e n t u č i n n o s t i (*trestanac* = člověk vyznačující se tím, že je trestán, že je na něm vykonáván trest).

5. Se vztahem agentu i patientu i nerozlišeného nositele činnosti těsně souvisí vztah výsledku děje (činnosti) (*vytisk* = = věc určená tím, že je výsledkem (vy)tištění, že je vytištěna; *zběh* = člověk charakterizovaný tím, že zběhl; přírůstek = něco určeného jako výsledek přirůstání).

Všechny tyto modifikace zakládají se na diferenciaci vztahu nositele děju se navzájem mezi sebou překrývají.

Vztah agentu činnosti muže být základem pro vztah účasti (účastníka) na nějaké činnosti (např. *závodník* = člověk, který závodí a který se účastní závodu), který může vystupovat i jako vztah samostatný (výletník = kdo je účastníkem výletu).

Jiným vztahem zakládají se na vztahu agentu činnosti je vztah záliby v nějaké činnosti, sklonu k nějaké činnosti (např. *rozumář* = člověk, který má zálibu v rozumování, sklon k rozumování, který rád rozumuje).

Obě tyto modifikace mohou být chápány i jako vztah zprostředkovaný, čím se blíží kategorii nositele předmětného vztahu. (To znamená, že činnost je tu pojata jako nezávislý, vymezený jev, tedy předmětně.)

Zcela do kategori nositele předmětného vztahu náleží vztah přechodný k určité činnosti, konanou jiným agentem, dozoru nad takovou činností atp. (Srov. *průzkumář* = člověk charakterizovaný tím, že má na starosti průzkum.)“ (Стр. 34—35)

Везе и односи каије-горије ном. аг. йрема осѣлалим ѿјмовно-сѣрукѣурним каије-горијама именичких изведеница

48. Тако садржински дефинисаној и обимски прецизираној категорији имена радника додаћемо још кратко објашњење њених веза и односа према осталим сродним одн. опозитним категоријама у систему творбе именичких изведеница и именичких речи уопште.

Пре свега, као ексцентрични тип дјевербативних именичких изведеница — тј. с обзиром на функцију творбеног форманта или суфикса — номина агентис стоје у позицији према ексцентричном типу именичких речи изведених од глаголских општих делова, тј. према тзв. именима радње (*nomina actionis*)

С друге стране, тј. у погледу вредности одн. врсте творбене основе или општег дела, номина агентис се — као ексцентрична образовања од глаголских општих делова — супротстављају ексцентричним образовањима именичких речи изведених од осталих врста основа, у првом реду од имениских (придевских и именичких) општих делова.

Размотрићемо сада појединачно сваки од тих односа.

Номина агенџис
и
nomina actionis

49. О томе да ли девербативна изведеничка формација има ексцентрични или пак есоцентрични карактер одлучује у већини случајева карактер творбеног форманта или суфикса, мада има примера употребе једног истог суфикса у оба типа.

Граница између есоцентричног и ексцентричног типа девербативних образовања није увек ни тако оштра нити једном за увек дата. Има доста случајева узајамног прелажења и укрштања ових двеју категорија и типова.

Тако, на пример, есоцентрична употреба, тј. опште значење радње, може бити — како истиче проф. Белић — „и само пролазна, јер се и такве именице могу конкретизовати, испунити оном садржином која се под њима подразумева“) (*О језичкој љрироди... 287*).

Карактеристичне примере наводи за полски језик проф. Дорошевски:

„Częste są historyczne przesunięcia od orzeczeniowego do podmiotowego charakteru formacji. Na tym polegają tzw. konkretyzacje znaczeń, np, *starzelba* —orzeczenie — strzelanie, czynność — *strzelba* podmiot nieosobowy tej czynności, narzędzie; (...) *szużba* — orzeczenie — czynność — *szużba* podmiot tej czynności, ludzie służący; *wróżka* — orzeczenie — przepowiednia (XVI w.) — *wróżka* podmiot: osoba wróżąca; (...) *włóczęga* — orzeczenie — włóczenie się — *włóczęga* podmiot: ten, który się włóczy.“ (PGP 30)

И у осталим словенским језицима налазимо сличне примере; за руски језик, на пример, академик Виноградов констатује:

„Например, отвлеченные имена существительные со значением действия... могут приобретать собирательное значение и на этой основе далее развивать конкретно-индивидуальное значение лица. Так, слово *прислуга* с 70—80-их годов XIX века стало обозначать единично „домашнюю работницу“, а раньше — собирательно — „слуг“ или вообще обслуживающих чтонибудь („многочисленная прислуга“), а еще раньше выражало значение действия: ср. *услуга, заслуга*. „(Словообразование в его отношении... 120)

А Бругман, говорећи о узајамним везама и односима између категорија имена радње и имена радника, наводи читав низ примера из свих индоевропских језика:

„Z. B. ai. *mántu-š* ‘Ratschlag’ und ‘Rategeber’, av. *yatu-š* ‘Zauberei’ und ‘Zauberer’, aisl. *vordr* ‘Wacht’ und ‘Wachter’, got. *hliftrus*

(,Diebstahl') ,Dieb', аксл. *kokots* ,Gackern, Gegacker' und, Hahn', (...), аксл. *tatъ* ,Dieb' (ursprünglich ,Verheimlichung' (...)) исп. GRUNDRISS II 1, 611—614)

Нема сумње да у основици овог прелажења имена радње у имена радника лежи — у већини случајева — промена значења на бази метафорицке зависности, тј. да ту имамо по среди појаву тзв. с е м а н т и ч к о г, а не м о р ф о л о ш к о г грађења речи. На такве случајеве и примере биће посебно указано уз одговарајуће суфиксе у систематском делу рада.

Номина агенџис и де- 50. Поред јасних и јасно разграничених *номинативна ексцент-* чајева, постоје и примери узајамног додиривања *ирична образовања* и прожимања ексцентричног типа именичких изведеница од глагола са именицама ексцентричног типа изведеним од придевских и именичких општих делова.

★

Размотримо најпре узајамне везе и односе између категорије имена радника и категорије имена носилаца особина (*nomina attributiva*).

Овде су у питању, на првом месту, случајеви колебања у интерпретирању ексцентричних изведеничких формација од глаголских придева и партиципа. Већ смо поменули да Лескин, на пример, изведенице од партиципских општих делова третира као посебну семантичку варијанту имена носилаца особине.

У вези с тим цитираћемо шта о томе односу констатује већ помињани савремени чешки лингвист М. Д о к у д и л у својој расправи *NĚKTERÉ TYPY NÁZVU OSOB PODLE ČINNOSTI V ČESKÉM JAZYCE*:

„Stejně tak je rozplývává hranice mezi jmény činitelskými a jmény prostředku a nástroju na jedné straně a názvy nositelu vlastnosti na druhé straně. Nebot' mezi pojmem činnosti nebo stavu a pojmem vlastnosti, jakožto znakem, který je základem pojmenování, není ostrý protiklad: stalou, obvyklou činnost jsme nakloněni chápat jako vlasnost (srov. na př. *pomloutvač* = člověk, který rád pomlouvá, pomlouvavý člověk), naopak vlasnost, která je výsledkem děje, si podržuje v jisté míře odstín dějový (srov. *ospalec* = = člověk ospalý, člověk, který rád spí).

На тај начин створено је погодно тле за различита узајамна преношења и укрштања ових двеју категорија ексцентричне појмовне структур-

туре именичких изведеница. У свима таквим и њима сличним случајевима ми ћемо увек кад је по среди примарно извођење од глаголских корена такве изведенице третирати као номина агентис, разуме се, уз посебну напомену о томе код одговарајућих суфикса у систематском делу рада.

*

Што се тиче узајамних веза и додира између категорије имена радника и десупстантивних изведеница ексцентричног типа и ту постоје случајеви колебања и двојаког интерпретирања.

Овде долазе у обзир, на првом месту, изведенице типа *sedii potoštniki* и сл., тј. такве којима у основи или општем делу стоји — или се бар може тако интерпретирати — глаголска именица.

Исто као у претходном случају, кад год је извођење од примарних глаголских корена, ми ћемо сва таква образовања третирати као номина агентис, разуме се, опет уз посебну напомену о томе код одговарајућих суфикса у систематском делу рада.

Ном. агентис у плану 51. У закључку и на крају овог нашег излагања лексичко-семантичке и образлагања вредности и места категорије имена радника у систему грађења именичких изведеница остало би нам још да размотримо шта номина агентис представљају у плану и са становишта лексичке или реалносемантичке анализе и категоризације именичких речи, тј. да покажемо која се и каква реална или конкретна значења развијају и могу развијати на бази агентивне структуре именичких изведеница.

А то шта ће и шта може номен агентис реално значити, тј. који се све и какви десигнати или предмети и појаве стварности обележавају и могу обележавати именичким девербативним образовањима ексцентричног типа — зависи увек од њихове конкретизације, одн. реализовања или остваривања у говору.

52. Ако при томе пођемо — како се то обично чини — од логичке и природне дихотомије самих десигната, тј. предмета и појава стварности, и на тој дихотомији засноване поделе именичких речи на имена живих и неживих (nomina animalia) и назива предмета и појава неживог света (nomina inanimalia) — онда из тога нужно произилазе и два најопштија и најосновнија смера или правца лексичко-семантичког реализовања номена агентис.

а. називање или обележавање неког живог бића као носиоца извесног процеса (радње, стања, бивања) у најширем смислу тих речи, или пак

б. називање или обележавање предмета и појава неживог света по некој доминантној особини процесног (глаголског) карактера.

*

Унутар наведених двеју основних и општих лексичко-семантичких класа именичких речи могуће су даље поделе на поткласе и сл.

Тако се, на пример, у оквиру класе имена живих бића издвајају две природно и лексичко-семантички разграничене поткласе:

аа. имена лица (*nomina personalia*) и

аб. имена животиња и сл. (*nomina impersonalia*).

Исто се тако и у оквиру опште класе назива предмета и појава неживог света диференцирају и издвајају различите лексичко-семантичке поткласе и групе, попут имена оруђа (*nomina instrumenti*) и сл.

53. Међутим, овде је битно и важно истаћи да све ове лексичко-семантичке класе и поткласе именичких речи имају комплексни карактер, тј. обухватају собом и прожимају по неколике, па чак и све четири основне појмовно-структурне или ономасиолошке категорије. У вези с тим цитираћемо овде закључак који о том односу уопште изводи већ помињани чешки лингвиста М. Докулил:

„I když tyto komplexní třídy a podtřídy podstatných jmen se zčásti opírají i o kritéria slovotvorná, nelze je ztotožňovat prostě se základanými slovotvornými kategoriemi, jak to činí např. Horecký. Z faktu, že všechny komplexní třídy a podtřídy jsou spoluurčeny také slovotvorně, lze sice vyvodit, že slovotvorné kategorie jsou orientovány k těmto komplexním třídám; to však ještě neznamená že se vyšší kategorie slovotvorné snaží ztotožnit z komplexními třídami a naopak že komplexní třídy fungují jako obecné kategorie slovotvorné. Jedinou komplexní kategorií, která tvoří podklad pro slovotvorné kategorie, jsou kategorie sloniích druhů. Komplexní kategorie nižšího řádu, komplexní třídy a podtřídy, jako třída druhů (vyjadřovaná apelativy), podtřída životných, podtřída osob atp., poskytují často jen vnější rámec pro kategorie slovotvorné...“ (TVOŘENÍ SLOV... 184).

*

На тој теоретској бази и на основу таквог става и схватања узајамног односа између творбених или појмовно-структурних категорија именичких изведеница и лексичко-семантичких групација именичких речи, задржаћемо се и детаљније приказати оне реалносемантичке или лексичке класе и поткласе именичких речи које представљају живе и продуктивне типове говорног реализовања или конкретизовања агентивне структуре именичких изведеница.

54. Нема сумње да у том смислу — међу именима живих бића — најчешћи и најпродуктивнији тип конкретизације и реализације номена

агентис представља означавање или називање људи одн. лица према извесној процесној (глаголској) одредби.

А у том погледу, свакако, на прво место долази називање или карактерисање лица као вршилаца радње.

Овај најобичнији и најчешћи вид реализовања и конкретизовања номена агентис има два своја лексички јасно одвојена и издиференцирана модалитета у зависности од тога да ли се дано лице карактерише према стварном извршавању дане радње у даном временском моменту или се пак човек одн. лице карактерише по томе што неку радњу врши стално, по опредељењу, позиву, способности и сл. У овом другом случају — номина агентис се реализују одн. лиферију речи комплексној — чисто лексичкој — категорији тзв. имена занимања (*nomina proffesionis, nomina officii*).

*

Посебан модалитет имена лица према радњи — супротан именима лица као вршилаца радње и занимања — представља називање или карактерисање лица као трпилаца радње. Ова је категорија ограничена углавном на ексцентрични тип именичких изведеница од трпних партиципа.

*

Најзад, трећи одн. четврти вид лексичког реализовања номена агентис представља обележавање лица по некој процесној одредби као особини или квалитету. То су обично изведенице од глагола који значе неко стање или бивање, одн. резултат процеса.

*

Иако је то у старословенском језику сасвим ретка појава, ипак треба констатовати да се агентивном струкутром именица могу обележити *назививотиња и биљака*.

55. Што се тиче називања или обележавања предмета и појава неживог света помоћу агентивне структуре именичких изведеница, ту на првом месту долази чисто лексичка категорија *имена оруђа* (*nomina instrumenti*). Још од најстаријих времена развитка језика, ова лексичка категорија има у индоевропским језицима и неке своје посебне суфиксе.

*

Поред назива оруђа, категорија ном. агентис пружа и најразличитије друге могућности за називање разноврсних предмета и појава људске материјалне и духовне културе, што се у савременим језицима обилно користи, нарочито у научној и техничкој терминологији.

В

ПОСЕБНИ ДЕО

56. Пошто смо у претходном — општем — одељку рада дефинисали садржину и прецизирали обим категорије и појма номен агентис којим ћемо оперисати у овој нашој обради, прећи ћемо сада на непосредно излагање самих примера одн. речи, са вредношћу имена радника које се јављају у канонским текстовима или споменицима старословенског језика.

57. Приступајући томе послу, одмах на самом почетку суочавамо се са проблемом избора једног таквог метода који ће нам омогућити не само исцрпан преглед свих примера него такође и доследну научну систематизацију и класификацију целокупне грађе унутар дане творбене категорије изведених речи.

У том смислу и у складу са начелним теоријским поставкама и методским постулатима творбене систематизације и класификације изведених речи — изнесеним у општем делу рада — нужно се као најефикаснији и научно најдоследнији метод излагања и распоређивања грађе одн. примера изведених речи унутар творбених категорија намеће класификовање и систематизовање изведених речи према творбеним типовима. Зато ћемо тај критериј излагања изведеничке грађе по творбеним типовима применити и у овој нашој систематизацији примера за категорију ном. агентис у старословенском језику.

58. С обзиром на то да наведени термин и појам „творбени тип“ изведених речи још није стекао ширу примену у науци и научној литератури о творби речи, задржаћемо се и укратко приказати шта подразумевамо под тим појмом и уопште под појмом „творбене типизације“ изведених речи.

У савременој словенској науци и научној литератури о творби речи још увек се води жива дискусија о томе шта улази у битне и суштинске карактеристике појма и термина „творбени тип“ као основног и кључног појма у систему творбе речи. Не упуштајући се у детаље, ми ћемо се овде одредити и у начелу прихватити гледиште одн. усвојити интерпретацију термина и појма „творбени тип“ у оној његовој дефиницији и формулацији коју заступа и образлаже већ помињани савремени чешки лингвиста Милош Докулилу својој студији TVORĚNÍ SLOV V ČEŠTINĚ. 1. Teorie odvozování slov (Praha 1962).

*

У дискусији са украјинским лингвистом И. И Коваликом и словачким лингвистом Ј. Хорецким — где износи различита

мишљења поменутих и других аутора о појму „творбеног типа“ и „творбене типизације“ изведених речи уопште — Докулил даје следеће теоријско образложење овог појма:

„Rozdíl mezi pojetím Horeckého a Kovalykovým není po našem mínění zásadní. Je — (...) — v tom, že Horecký explicitněji vyslovuje a zdůrazňuje tu okolnost, ostatně nikoli novou (...), že slootovorný typ není jen zobecněním sémantiky slov k němu náležejících, nýbrž i zobecněním jejich risů systémových: vzájemného vztahu jejich slootovorných složek a jejich poměru k slovům s podobnou nebo odlišnou strukturou.“ (Str. 70—71)

На основу такве теоријске поставке, Докулил констатује даље: „Slootovorný typ, chápaný jako jednota ‚slootovorného‘ významu řady slov (tj. jednota celostního významu strukturního a jednota vzájemného vztahu složek této struktury), jednota lexikálně gramatické kategorie slootovorného základu a konečně jednota formantu, je — mohli bychom říci — důležitým uzlovým bodem v síti vztahů, které můžeme v širokém slova smyslu nazývat slootovornými.“ (Стр. 71)

И на крају, у закључку ових својих теоријских образлагања, Докулил даје овакву дефиницију појма „творбеног типа“ и његовог односа према „творбеној категорији“:

„Slootovorný typ je tedy (...) obecný slootovorný pojem určený určitou obecnou onomaziologicko-sémantickou strukturou, určitou obecnou formální slootovornou strukturou a určitým formantem. Méně obecné slootovorné pojmy — slootovorné podtypy — připojují k těmto konstitutivním znakům další, nejčastěji specifickou sémantickou třídu odvozených slov nebo slootovorný charakter základových slov atp. Obecnější slootovorné pojmy vznikají pak abstrakcí jednoho z těchto tří konstitutivních znaků. Abstrahujeme-li od určitého formantu, dostáváme slootovornou kategorii; uvnitř ní se vyčleňují — vedle slootovorného typu — různé jiné podkategorie.“ (Str. 75—76)

59. У том смислу и на основу таквог критерија ми ћемо у овом — посебном и систематском — делу нашег рада сву грађу одн. примере агентивних изведеница у старословенском језику разврстати и изложити по њиховим творбеним типовима, тј. према истоветности или једнакости гласовног облика суфикса.

То практично значи да ћемо као један и посебни творбене тип категорије номинум агентис издвојити, на пример, ексцентричне изведенице од глаголских општих делова помоћу суфикса -тѣль, попут:

властеѣль (*vlad + tel'ь)
 въздатеѣль (vъz-da + tel'ь)
 благодѣтеѣль (blago-dě + tel'ь)
 съвѣдѣтеѣль (sъ-vědē + tel'ь)
 гонитеѣль (goni + tel'ь)
 доводитеѣль (do-vodi + tel'ь)
 дѣлатеѣль (děla + tel'ь)
 възискатеѣль (vъz-iska + tel'ь) и сл.,

као други тип — изведенице, на пример, помоћу суфикса -ѣць; као трећи творбени тип — образовања помоћу суфикса -ѣникъ и тако даље.

*

У оквиру тако схваћених и тако интерпретираних творбених типова категорије ном. агентис вршићемо даљу расподелу и ужу систематизацију на творбене подтипове према врсти творбене основе одн. општег дела од којег се дани тип изводи (*глаголски корен, изведена глаголска основа, њарѣициѣ, глаголска именица*). То практично значи да ћемо у границама, на пример, творбеног типа имена радника образованих помоћу суфикса -теѣль диференцирати и издвојити као један и посебни подтип изведенице од *глаголских корена*, попут:

властеѣль (vlad-o, vlasti)
 въздатеѣль (vъz-da-ti, damъ)
 благодѣтеѣль (blag-ъ; dě-ti, dějo i děždo) и сл.,

као други и посебан подтип — образовања од *глаголских основа изведених насѣавком -ѣ-*, попут:

съвѣдѣтеѣль (sъ-věd-ě-ti, -vēm) и сл.,

као трећи — образовања од *глаголских основа изведених насѣавком -и-*, попут:

гонитеѣль (gon-i-ti, gonjo)
 избавитеѣль (iz-bav-i-ti, bavljо)
 идолослоужитеѣль (idol-ъ; služ-i-ti, služо) и сл.,

као четврти и посебан подтип — образовања од *глаголских основа изведених насѣавком -а-*, попут:

дѣлатеѣль (děl-a-ti, dělajo)
 обрѣтатеѣль (ob-rět-a-ti, obrětajо)
 словописатеѣль (slovo; pisati (pъsati), pišо) и сл. итд.

★

Најзад, у оквиру и у границама творбених подтипова, издвајаћемо и разликовати *р а з д е л е* у зависности од тога да ли је као творбена основа или општи део изведенице послужила глаголска реч *без њрефикса*, *са њрефиксом* или пак *у саставу сложеннице*.

То практично значи да ћемо у оквиру, на пример, подтипа изведеница од *глаголских корена* (а то исто важи и за све остале творбене подтипове) разликовати и издвајати као један и посебни раздео образовања од глаголских општих делова *без њрефикса*, нпр.:

датељ (da-ti, damъ)
жатељ (žę-ti, žnjq)
житељ (ži-ti, živq) и сл.,

као други и посебни раздео — образовања од глаголских општих делова *са њрефиксом*, попут :

въздатељ (vъz-da-ti, -damъ)
податељ (po-da-ti, -damъ)
прѣдатељ (prĉ-da-ti, -damъ) и сл., и

као трећи и посебан раздео — образовања од глаголских општих делова *у саставу сложеннице*:

благодатељ (blag-ъ; da-ti)
благодѣтељ (blag-ъ; dĉ-ti) и сл. итд.

60. Према томе, комплетна шема према којој дајемо систематизацију и класификацију целокупне грађе одн. примера категорије номинум агентис по творбеним типовима, подтиповима и разделима изгледаће овако:

СУФИКС

- a. од глаголских корена
  - α. без њрефикса
  - β. са њрефиксом
  - γ. у сложенници
- b. од глаголских основа на -ћ-
  - α. без њрефикса
  - β. са њрефиксом
  - γ. у сложенници
- c. од глаголских основа на -и-
  - α. без њрефикса
  - β. са њрефиксом
  - γ. у сложенници

d. од глаголских основа на *-а-*

α. без *й*рефикса

β. са *й*рефиксом

γ. у сложенници

e. од *й*ар*й*ицијских о*й*ицијских делова

α. без *й*рефикса

β. са *й*рефиксом

γ. у сложенници

f. од глаголских именица

α. без *й*рефикса

β. са *й*рефиксом

γ. у сложенници

Напомена. Појам глаголске именице узимамо овде у најширем смислу те речи — *nomen actionis* — именица која означава извештан процес (радњу, стање, бивање).

СУФИКС *-теѡ*

61. По своме пореклу — то је стари, општесловенски наставак, који је служио искључиво за грађење имена радника и који је као такав наслеђен из индоевропске заједнице (исп. *B r u g m a n n*, GRUNDRISS II 1, 336; *Meillet*, ÉTUDES II 311; *Vondrák*, V. SL. GRAM.² II 662; *E. Benveniste*, ORIGINES DE LA FORMATION DES NOMS EN INDO-EUROPEEN. Paris 1935 — руски превод: ИНДО-ЕВРОПЕЙСКОЕ ИМЕННОЕ СЛОВООБРАЗОВАНИЕ. Москва 1955, Стр. 65, 75).

У погледу глаголског општег дела или основе — суфикс *-теѡ* стоји најчешће у вези са глаголским (инфинитивним) основама на *-и-*: у 34 примера од укупно 60; затим долазе основе на *-а-* са 13 примера, од глаголских корена — 9 примера и, на крају, основе изведене наставком *-ѡ-* у свега 2 случаја.

У погледу морфолошког склопа самог основног или општег дела : у 30 примера имамо глагол без префикса, у 23 примера — глагол са префиксом, а у осталих 7 примера — у саставу сложеннице.

Распоред примера према подтиповима и делима у оквиру општег типа агентивних изведеница на *-теѡ* је следећи:

а. α.

властељ (vlad-o, vlasti)

1. ἐξουσία („власт“);
Јев. Лк. VII 8 (С = владѣлка)
СЕ 45621
2. ἐπαρχος (ἐπί „при, на“; ἀρχη „власт“)
Су 354.5

датељ (da-ti, damъ)

1. πάροχος (παρ-έχω „давати“) (Исп. давѣць)
Су 313.16 551₁₀ 568₂₀
2. χορηγός (χόρος „збор“, ἡγέομαι „водити“; прен. „који даје трошак“) (Исп. податељ)
СЕ 1467 16622 40622

жатељ (že-ti, žьпјѠ)

1. θεριστής (θερίζω „жетѣ“)
Јев. Мт XIII 39 (С = жатељанинѣ)
ОУ 16 26

житељ (ži-ti, živѠ)

1. πολιτής (πόλις „град“)
Јев. Лк XV 15

пријатељ (prija-ti)

1. φίλος („мио, драг; супст. пријатељ“)
СЕ 65a24 8066

а. β.

вѣздатељ (vъz + da-ti, vъzdamъ)

Су 427₁₁

податељ (po + da-ti, podamъ)

1. χορηγός (исп. датељ 2.)
Су 74₂₈
СЕ 92617

подѣжтељ (podъ + je-ti, -imѠ)

1. ἀντιστέριγμα („подупорањ“)
СП 19a8

прѣдатељ (prě + da-ti, -damъ)

1. προδότης (προ-δίδομι „издавати“) (Исп. прѣдлавноикъ)
Јев. Лк VI 16

сѣдѣтелељ (съ + dě-ti, -dějǫ)

1. δημιουργός (δῆμος „опћина, народ“, ἐργάζομαι „радити“;
који опћу ствар ради; радник, творац“) (Исп. творѣцъ 1.)
Су 84₁₄ 471₂₆ 483₁₃
СЕ 64a12 84a4
КЗ 6630

a. γ.

благодатељ (blag- њ; da-ti, damъ)

1. εὐεργέτης (εὖ-εργός „који добро ради“)
Јев. Лк XXII 25 (З = благодѣтелељ)

благодѣтелељ (blag- њ; dě-ti, dějǫ)

1. εὐεργετής (Исп. благодатељ)
Јев. Лк XXII 25 (М = благодатељ)

b. β.

сѣвѣдѣтелељ (съ + vědē-ti, -věmъ)

1. μάρτυρ („сведок“)
Јев. Мт XVIII 16 (С = послоухъ)
Мт XXVI 60,65
Мк XIV 63 (З = сѣвѣдѣтелељство)
Су 277.26 337.8 432₁₁ 45₂₉ (Исп. послоухъ 2. и 3.)
СП 118a32,42
СЕ 93611 (Исп. послоухъ = 83a22 48a8 67623)
КЗ 11637 12a22
2. μαρτυρία („сведочење“)
Јев. Мт XXVI 59 (А = сѣвѣдѣтелељство)
3. (ψευδο)μαρτυρέω („сведочити“)
Јев. Лк XVIII 20
4. ἑφορός („надзорник, чувар“)
Су 393₁₅
5. παιδαγωγός („одгајитељ деце, надзорник“)
Су 321₃

b. γ.

лѣжесѣвѣдѣтелељ (lǝž- њ; съ-vědē-ti, -věmъ)

1. ψευδομαρτυρέω („лажно сведочити“)
Јев. Мт XIX 18 (С = лѣжѣ послоушан)
Лк XVIII 20 (МАС = лѣжѣ сѣвѣдѣтелељ)

с. α.

гонитељ (gon-i-ti, gonjɔ)

1. διώκτης (διώκω „прогонити“)
: Су 84₆ 507₁₆ 27₂

гоубитељ (gub-i-ti, gubljo)

1. ἀλέθριος („погубан“)
: Су 35₂₅
2. λοιμός („куга, морија“)
: Су 68₂₈
3. ὀλοθρεύων (πτц. ὀλοθρεύω „ништити“)
: КЗ 6635
4. τύραννος („тираин, силник“) (исп. томитељ, мџчитељ, сѧпротивникъ):
: КЗ 13a28

дѣлитељ (děl,-i-ti děljo)

1. μεριστής (μερίζω „делити“)
Јев. Лк XII 14

крститељ (kr̥st-i-ti, kr̥štɔ)

1. βαπτιστής (βαπτίζω „крстити“)
Јев. Мѡ 3₁ 11_{11, 12} 16₁₄ 14_{2, 8} 17₁₃ 21₃₂
Мк 6_{24, 25} 8₂₈ Лк 7_{20, 28, 33} 9₁₉
СЕ 99₆₂ IIIб11

мџчитељ (mɔč-i-ti, mɔčɔ)

1. βασανιστής (βασανίζω „мучити“)
: Јев. Мт 18₃₄
2. τύραννος (исп. гоубитељ под 4.)
: Су 460₈
СЕ 52612
3. ἡγεμών (исп. конвода, владѣмка)
: Су 184₂₈
4. ἀνὴρ („муж, човек“)
: Су 215₂₆
5. μαινάς („бесан, горопадан“)
: Су 274₁₂

правитељ (prav-i-ti, pravljɔ)

1. ὁδηγός (ὁδος „пут“, ἡγέομαι „водити, одредити“; вођ)
: Су 313₉

проситељ (pros-i-ti, prošō)

1. προσαιτης („просјак“)

Јев. ЈВ 9₈

родитељ (rod-i-ti, roždō)

1. γονεύς (γίγνομαι „родити“)

: *Јев.* Мт 10₂₁ Лк 2.27 8.56 18.29 21.16
       ЈВ 9.2,3,18,20,22,23
       : *Су* 25.17 97.8 278.17 79.7 307.7 97.17
       518.6 19₂₁ 20₁₁ 25₁₉
2. γεννήτωρ (γεννάω „родити“)

: *Су* 388₂₃ 89₂₇
3. γεννήσας (птц. γεννάω „родити“)

: *Су* 429₄₆
4. γεννητικός („онај који рађа“)

: *Су* 429₆
5. τεκόντες (птц. τίκτω „рађати“)

: *Су* 338.15
6. : *Су* 536₃ 7₈ 46_{21, 25} 47₇ ;
7. : *СЕ* 30a 14 3063 32621 8863 89a13

свободитељ (svobod-i-ti, svoboždō)

1. ἐλευθερωτής (ἐλευθερώω „ослободити“)

: *Су* 449₁₃
       КЗ 13a 10

свѣтитељ (svět-i-ti, svěšto)

1. φωτισμός (сјaj, сјајање“)

: *Су* 235₂₂

свѣтитељ (svet-i-ti, svešto)

1. ἱερεύς (ἱερός „свет, богом благословен, богу посвећен“)

: *Су* 245₁₂ 532₉

слоужитељ (služ-i-ti, služō)

1. συλλειτουργός (συν „заједно“, λείπον „опћин. кућа“, ἐργάζομαι „радити“; слуга, радник)

: *СЕ* 58a 20

строитељ (stro-i-ti, strojo)

1. οἰκονόμος (οἶκος „кућа“, νέμω „управљати“; управитељ)

: *Су* 143₁₆ 283_{12, 29}
2. κηδεμών (κῆδω „старати се“)

: *Су* 54₂₀

сџДИТЕЉЪ (sqd-i-ti, sqždq)

1. κριτής (κρίνω „судити“) (исп. сџДИИ)

: СИ 6а 15

КЗ 11а 2

ТОМИТЕЉЪ (tom-i-ti, tomjō)

1. τράνος (исп. мџЧИТЕЉЪ, ГОУВИТЕЉЪ, СЖПРОТИВЪНИКЪ)

: Су 1₂₇ 26₅, 66₁₄ 156₂₂ 185₁₇ 215₁₀, 14

ТЬЛИТЕЉЪ (tbl-i-ti, tljō)

1. φθορεύς (φθείρω „uništavati“)

: Се 91b 24

ОУЧИТЕЉЪ (uč-i-ti, učō)

1. διδάσκαλος (διδάσκω „учити кога“)

Јев. = 50 пута

КЗ 4а25, 39 4b9 11625

Су 24 пута

СЕ 4661

2. παιδοτρέβης (παῖς „дете“, τρίβω „бавити се чим“)

Су 273₂₂

3. κληρονόμος („који свој део прима“; баштиник)

КЗ 11в21

4. МБО 1₂₃

ХРАНИТЕЉЪ (hran-i-ti, hranjō)

1. φύλαξ (φυλασσω „бдети, стражарити“):

Су 96₂₉ 292₄

КЗ 11613

СЕ 5169 62618

ЦѢЛИТЕЉЪ (cěl-i-ti, cěljō)

1. ἰατρός (ἰάομαι „лечити“) (исп. врачъ; бални)

Су 276₈

2. θεραπευτής (θεραπεύω „лечити“):

Су 431₂₁

СЕ 28а4 40а1 40622 68а10

ЧИСТИТЕЉЪ (čist-i-ti, čišto)

1. ἱερεύς (исп. СВѢТИТЕЉЪ):

Су 219₃₀ 32₁₃ 73₃

2. θαυματουργός (θαύμα „чудо“, ἐργάζομαι „чинити“):

Су 220₈

с. β.

ВЪСТАВИТЕЉЪ (vъstaviti, -stavljjo)

1. ἐφευρετής (ἐφ-ευρίσκω „пронаћи“):

CE 55a11

ДОВОДИТЕЉЪ (do + vod-i-ti, -voždjo)

1. CE 2763

ДОСАДИТЕЉЪ (do + sad-i-ti, -saždo)

1. ὑβριστής (ὑβρίζω „бити обестан“):

Cy 13 146₃₀**ЗАШТИТИТЕЉЪ** (za + štit-i-ti, zaštišto)

1. ὑπερασπιστής (ὑπερ-ασπίζω „штит над ким држати“) (исп. заштитѣльникъ):

СП 31a11 3365 4567,16 40a25 49a2 53618 86a9

ИЗБАВИТЕЉЪ (iz + bav-i-ti, izbavljo)

1. ῥυστής (ῥύομαι „спасавати, избављати“) (исп. избавѣльникъ):

СП 17611 21a18 85618

2. λυτρωτής (λυτρόω „откупити“):

Cy 251₂₅ 509₁₂

3. λυτήριον (λυτήριος „који ослобађа“):

Cy 314₂₇

4. CE 2623

ИСКΟΥСИТЕЉЪ (is + kus-i-ti, iskušjo)

1. πειράζων (πιτц. πειράζω „кушати“) (исп. искоушѣльникъ):

Јев. Мт IV 3 (З = диаволъ искоушаша)

ИСПРАВИТЕЉЪ (is + prav-i-ti, ispravljjo)

1. : Cy 532₂₃

ИЦѢЛИТЕЉЪ (i + cěl-i-ti, iceljjo)

1. (исп. цѣлительъ):

CE 26a17 26614 32a15 39a18

ОВАДИТЕЉЪ (obaditi, obaždjo)

1. κατηγορος (κατα „на супрот“, ἀγορεύω „гласно говорити“; тужитель) (исп. обличительъ)

Cy 240₁₉

2. πατήρ! („отац“):

Cy 240₁₇

овличителъ (ob + lič-iti, obličŏ)

1. ἔλεγχος (ἐλέγχω „погрдити, срамотити“; прекор) (исп. **овличникъ**):

Су 441₁₂

2. κατήγορος (исп. **овадителъ**): КЗ 11b11, 35

повѣдителъ (po + bēd-i-ti, poběžďŏ)

1. νικητής (νικάω „победити“) (исп. **повѣдникъ**):

Су 467₂₅

2. νικηφόρος (νίκη „победа“, φέρω „носити“; који добива победу, победник):

Су 489₂₃

3. СЕ 4868, 10, 12

сѣврѣшителъ (sъ + vгѣš-i-ti, sъvгѣšŏ)

1. : СЕ 11аб

с. γ.

законоучителъ (zakon-ъ; uč-i-ti, učŏ)

1. νομοδιδάσκαλος (νόμος „закон“, διδάσκαλος „учителъ“):

Јев. Лк V 17

2. νομικός (νόμος „закон“; познавалац права):

Јев. Мт XXIII 35 (АС = **законникъ**)

идолослужителъ (idol-ъ; služ-i-ti, služŏ)

1. εἰδωλόλατρης (εἰδωλον „идол“, λατρεύω „служити“):

МГО II 24-25

d. α.

дѣлателъ (děl-a-ti, dělajŏ)

1. ἐργάτης (ἐργάζομαι „радити, обрађивати“):

Јев. Мт IX_{37, 38} X₁₀ XX_{1, 2, 8} Лк X_{2, 7} XIII₂₇

Су 57_{18, 27} 59₁₉ 61₁₇ 62₄ 67₁₄

2. γεωργός (γῆ „земља“, ἐργάζομαι „радити“):

Јев.: Мт XXI_{33, 34, 35, 38, 40, 41} Лк XX_{9, 10, 14, 16}

Јв XV₁

СЕ 13622

Су: 127₃₄ 376_{13, 17}

3. θηροιστής (исп. **жателъ**):

Јев.: Миі XIII₃₀ (А = **жателганинъ**)

4. κοπιῶν (птц. *копи́аω* „уморити се; нарадити се“):

Су: 284₂₉

5. κήρυξ (1. гласник, викач; 2. прен. говорник):

Су 217.13

6. ἐγκαθήμετος (исп. *засѣдѣльникъ*):

Јев. Лк. XX 20 (*М* = *засѣдѣникъ*)

7. *Су*: 143₁₉, 424₂₈, 27₃, 73₁₇, 553_{7, 12}

зѣдатељ (*zēda-ti, ziždō*)

1. πλάστης (*πλάσσω* „творити, образовати“):

Су: 432₁

казатељ (*kaza-ti, kažō*)

1. φωταγωγός (*φῶς* „светло“, *ἀγωγός* „који води“):

Су: 52₃

тажатељ (*teža-ti, težo*)

1. γεωργός (исп. *дѣлатељ* под 2.):

Јев.: *Мр XII*_{1, 2, 7, 9}

d. β.

вѣзискатељ (*věz + isk-a-ti, -ištō*)

1. διαιτητής (*δικιτάω* „изабрани судац бити, судити“)

Су: 501₂₈

оврѣтатељ (*ob + rēta-ti, -jō*)

1. αἰρετικός („који уме да изабира“):

СЕ: 54a18

подражатељ (*po + draža-ti, -jō*)

1. ζηλοτής (*ζηλόω* „подражавати“) (исп. *подражѣникъ*):

Су: 271₃₀

2. μιμητής (*μιμέομαι* „подражавати“):

Су: 67₁₄

МГО: I₁₀

сѣзѣдатељ (*sē + zēda-ti, -ziždō*)

1. πλάστης (исп. *зѣдатељ*):

Су: 510₁₉

сѣказатељ (*sē + kaza-ti, -jō* и *-kažō*)

1. ἐρμηνεύς (*ἐρμηνεύω* „тумачити, јасно оглашавати“):

Су: 346₁₃

проповѣдатељ (pro + po + věda-ti, jǫ)

1. κήρυξ (исп. дѣлатељ 5; проповѣдѣникъ)

КЗ: 11a21 12a23

γ. у саставу сложенце

словописатељ (slovo; pisa-ti, pišǫ)

1. λογογράφος (λόγος „реч“, γράφω „пишем“):

Су: 83₉

шафописатељ (šar-ъ; pisa-ti, pišǫ)

1. ζωγράφος (ζωός „жив“, γράφω „писати“):

Су 83₉

62. Дериват суфикса -тељ — добијен путем морфолошке апсорпције основинског -и- — представља суфикс:

-итељ

Срећемо га у следећим примерима:

а. α.

зиждитељ (zižd-ǫ, zьd-a-ti)

1. πλαστουργός (исп. зьдатељ):

Су: 453₃

КЗ: 14610

2. κτίστης (κτίζω „градити“):

Су: 460₁₇

3. δεσπότης (исп. владѣика)

Су 494₂₇

СЕ 363

рѣвѣнитељ (rěvьn-ova-ti, -ujǫ)

1. СЕ 60a17

а. β.

погревитељ (po + greb-ǫ, pogreti)

1. ένταφιαστής (ένταφιάζω „сахранити“):

Су: 455₂₅

подадитељ (po + dad-ǫ, podati)

1. χορηγός (исп. податељ, датељ):

Су: 480₁₄

покривитељъ (pokryti, -kryjŋ)

1. σκεπαστής (σκεπάζω „крити, штитити“):

Су: 3₁₄

покрѣвитељъ

1. (исп. покривитељъ)

СП: 8664

спаситељъ (съ + pas-ŋ, съpasti)

1. σωτήρ (σώζω „спасити“) (исп. спъпасъ)

Су: 70₂₉ 498₂₂ 99₂₁

СП: 31a9 32a13 74618 75a10 77613 10666

КЗ: 1a35

СЕ: 14610

а. γ.

вѣседръжителъ (vŋs-ŋ; drŋž-a-ti)

1. παντοκράτωρ (πᾶς „сав“, κράτος „моћ, власт“):

Су: 21_{17, 26} 31₁₅ 122₂₃ 131_{28, 28} 32₂₃ 141₂₈ 61₁ 254₃₀ 327₁₄

СЕ: 9a8, 1062 1262 15a3 16a1 19a2 21a18 52a11 53610

56a10 56615 64a8 68a13 80a1 93a13

миродръжителъ (mir-ŋ; drŋž-a-ti)

1. κοσμοκράτωρ (κόσμος „свет“, κράτος „моћ, власт“):

СЕ: 93624

самодръжителъ (sam-ŋ; drŋž-a-ti)

1. αὐτοκράτωρ (αὐτός „сам“, κράτος „власт, моћ“):

Су 150₇

63. Проширивањем суфикса *-tel-* суфиксом *-ino-* добијен је сложени суфикс:

-ТЕЛИНЪ

У старословенским текстовима има само један пример овог типа ном. агентис; то је реч

жителинъ (žiti, živo)

1. οἰκητέριον : Су 247.20

*

Овде је потребно дати једну напомену која се тиче морфолошког састава овог суфикса и његове гласовне одн. изговорне вредности. Наиме, ту су могуће две различите интерпретације.

Прва — суфикс *-ino-* могао је бити паралелан по својој функцији са суфиксом *-io-*, тј. служити за тематизацију некадашњег сугласничког *-tel-*, и у том случају требало би читати *žitelinъ*.

Друга — суфикс *-inъ* може код именица на *-tel'* имати сингулативно значење, па су опет могућа два различита тумачења:

а. именица *žitelinъ* могла би бити направљена од множине *žitele*, и тада би је опет ваљало читати *žitelinъ*;

б. или је она добила свој сингулативни суфикс *-inъ* просто механичким додавањем *-inъ* суфиксу *-tel'*, па је у том случају треба читати *ŽITEL'INЪ*. (исп. приоврѣтељникъ).

64. Други случај проширивања суфикса *-теља* представља додавање суфикса *-ъникъ*, чиме је добијен сложени суфикс:

-тељникъ

Налазимо га у двама речима, обема изведеним од глагола са префиксом. То су:

оврѣтељникъ

1. εὐρετής (εὐρίσκω „наћи“):

Су 186.21

приоврѣтељникъ

1. Су 160.24

65. И најзад — у трећем случају — имамо проширивање суфикса *-tel'* додавањем суфикса *-'aninъ*, чиме је добијен нов сложени суфикс:

-тељанинъ

Срећемо га само у једној речи:

жалтељанинъ (žeti, žbjo)

1. θεριστής (исп. жалтеља):

Јев. А Мт XIII₃₀ (ЗМ = д'клатеља)

А Мт XIII₃₉ (ЗМ = жалтеља)

Су 43.16, 21, 24

СУФИКС -ъць

66. По своме пореклу — то је такође општесловенски суфикс, из богате групе суфикса са елементом *-k-*, који је као такав наслеђен из индоевропске заједнице (исп. В r u g m a n n, GRUNDRISS II 1, 487; Meillet ÉTUDES II 340; Doroszewski, MONOGRAFJE SŁOWOTWÓRCZE. Formacje z podstawowym *-k-* w części sufiksальной. PRA-CE FILOGICZNE. Tom. XIII, str. 75)

У погледу основе или општег глаголског дела — додаје се готово искључиво на глаголске корене: у 54 примера од укупно 58; у два случаја имамо у основи партицип, а у остала два — глаголску именицу у широком смислу те речи.

Од укупно 58 примера изведеница на -џь, у 42 случаја имамо глаголски општи део у саставу сложенице, у 16 примера — глагол без префикса, а у свега два примера — глаголски општи део са префиксом.

Распоред примера по подтиповима и разделима је следећи:

a. a.

борьць (bor-jŕ, bra-ti)

1. ἀγωνιστής (ἀγωνίζομαι „борити се“):
Су 93.27

видьць (vid-ě-ti, viždŕ)

1. θεατής (θεάμαι „гледати“):
Су 569.2

давьць (da-ti, damъ)

1. δοτήρ (δίδωμι „давати“):
Су 285.20
2. πορισμός („средство за стицање“):
СЕ 92618
3. СЕ 8621

жьрьць (žŕ-ŕ, žŕ-ti)

1. ιερεύς (исп. **чиститељь**, **свѣтитељь**):
Су 21.1 107.8 228.19, 22, 23,28 235.5 237.1
246.24 249.5,7 324.7 40.15,18 514.29
2. θύτης (θύω „жртву приносити“):
Су 460.20

коупьць (kup-i-ti, kupljŕ)

1. ἔμπορος (περάω, πορεύν; 1. тко морем путује; 2. трговац):
Јев. Мѣ XIII 45
Су 217.25
КЗ 11612

ловьць (lov-i-ti, lovljŕ)

1. ἄλιεύς (супст. а. морнар, в. рибар):
Јев. Мѣ IV 19 Мк I 17
Су 496.3
2. λυκοθήρας (λύκος „вук“, θηράω „ловити“):
Су 328.24

лъстаџа (l̥st-i-ti, l̥štɔ)

1. πλάστος („преварљив, који заварава“):

Јев. Мк. XXVII 63

Су 438.39

2. κολακευτής (κολακέω „ласкати, освојити, завести“):

Су 71.18

3. ληστής (ληίζομαι „плениити, робити, грабити“):

Су 245.23

4. διάβολος (διαβάλλω „варати“; у НЗ опадач; враг):

Су 355.4

пѣвџа (pě-ti, poʝɔ)

1. ψάλτης (ψάλλω „прстима ударати у жице; славити песмом):

СЕ 58614 101a8

пласџа (plɛs-a-ti, plɛʃɔ)

1. ὀρχηστής (ὀρχέομαι „плесати“):

Су 403.18

2. χορός („1. место за плесање; 2. плесачи“):

МГО IV 25

свирџа (svir-a-ti, svirajɔ)

1. αὐλητής (αὐλέω „на фрули свирати, уоп. свирати):

Јев. Мџ. IX 23 (М = сопџа)

скопџа (skop-i-ti, skopljɔ)

1. εὐνοῦχος (εὐνη „ложница, постеља“, ἔχω „држати“):

Су 60.90 60.30 371.2

сопџа (sop-ɔ, sop-s-ti = у поз. текст.)

1. αὐλητής (исп. свирџа):

Јев. Мџ. IX 23 (З = свирџа)

сѣчџа (sěč-e-tь, sěšti)

1. δῆμιος (δῆμος „народ“; 1. јаван; 2. јавни слуга-целат):

Су 6.9 114.21

творџа (tvor-i-ti, tvorjɔ)

1. δημιουργός (исп. сѣдѣтелџа):

Су 247.6 333.10 91.26 93.16 432.1 84.28

СЕ 23a8 44b6 51a13 65a5 84b12 85b10

2. ποιητής (ποιέω „творити, произвести“):

Су 390.10 93.14 432.2 53.5 506.23 509.11

КЗ 14614

3. κτιστής (исп. **зИЖДИТЕЉЪ** ПОД 2.):
Су 28.7 423.1
4. δεσπότης (исп. **ВЛАДЪИКА** ПОД 1.):
Су 326.10
5. ὄρος (!):
Су 423.3
КЗ 14616
6. θεός („бог; божанство“):
Су 453.7
7. πλάστης (исп. **ЗЪДАТЕЉЪ, СЪЗЪДАТЕЉЪ**):
Су 336.29
КЗ 10а39
8. πηγή („извор“)
СЕ 23а9
ПГО II 18

ЧЪТЪЦЪ (čyt-ŕ, čisti)

1. ἀναγινωστής (ἀνα-γινώσκω „читати“):
СЕ 58614 10168

а. γ.

БЛАГОДАВЪЦЪ (blag-ъ; dati, damъ)

1. ἀγαθοδότης (ἀγαθός „добар; благо“, δίδωμι „давати“)
СЕ 10а1

БОГОВИДЪЦЪ (bog-ъ; vid-ě-ti)

1. θεόπτης (θεός „бог“, ὁράω „видети“):
Су 278.1

БОГОЛЮБЪЦЪ (bog-ъ; ljub-i-ti)

1. φιλόθεος (φίλος „који љуби“, θεός „бог“):
СЕ 70618

БОГОНОСЪЦЪ (bog-ъ; nos-i-ti)

1. θεοφόρος (θεός „бог“, φέρω „носити“):
Су 585.28
Јев. А 12862 131619 14164

БОГОПРИМЪЦЪ (bog-ъ; pri + im-ŕ, prijēti)

1. Јев. А 14269

БОГОСЛОВЪЦЪ (bog-ъ; slov-ŕ, sluti)

1. Јев. А 121615 141а26 146а7
С 151

BOΓOYBHNITZ (bog-ъ; u + bi-ti, ubijō)

1. θεοκτόνος (θεός „бог“, κτείνω „убијати“):
Cy 471.28

BOΓOYBHTZ (bog-ъ; čyt-ō, čisti)

1. θεοσεβής (θεός „бог“, σέβω „штовати“):
Jev. Јв. IX 31

BOΓOYBOPHTZ (bog-ъ; bog-jō, brati)

1. θεομάχος (θεός „бог“, μάχομαι „борити се“):
Cy 87.13 480.18

ŽIVOTBOPHTZ (živ-ъ; tvor-i-ti)

1. Jev. A. 117a 22-23

ŽIVOTOLJUBHTZ (život-ъ; ljub-i-ti)

1. φιλοζήμιος (!):
K3 1a25

ŽIZHTDABHTZ (žizn-ъ; da-ti)

1. ὁ της ζωής χορηγός (ζωή „живот“, χορηγός исп. датеља)
Cy 176.18

ZAIMDABHTZ (zaim-ъ; da-ti)

1. δανειστής (δανείζω „узајмити“)
Jev. Лк. VII 41
СП 154a4

ZAKONDABHTZ (zakon-ъ; da-ti)

1. νομοθητής (νόμος „закон“, τίθημι „метати, доносити“):
СП 9a10

ZVĚZDOPHTZ (zvězd-a; zyr-ě-ti)

1. ἀστρολόγος (ἀστήρ „везда“, λέγω „говорим“):
СП 54a57
2. ἀστρομάχος (ἀστήρ „везда“, μάχος „врач, гатар“):
CE 54a17

KROTOLJUBHTZ (krot-ъкъ; ljub-i-ti)

1. φιλοπροσηγής (φίλος „који љуби“, проσηγής „пријазан“):
CE 7069

LJUBODĚHTZ (ljub-y; dě-ti)

1. μοιχός („прељубочинац“):
Cy 366.30

мироТВОРЪЦЪ (mir-ъ; tvor-i-ti)

1. εἰρηνάρχης (εἰρήνη „мир“, ἄρχω „почињати“):
Cy 329.8
2. εἰρηνοποιός (εἰρήνη „мир“, ποιέω „чинити“):
K3 9a38-39
CE 7067

мЪИТОИМЪЦЪ (myto; im-φ, jęti)

1. CE 79a4, 80a15 I67

мЪЗДОДАВЪЦЪ (mъzda; da-ti)

1. μισθαποδότης (μισθός „плата“, ἀπο-δίδομι „давати“):
Cy 63.26 144.1

мЪЗДОИМЪЦЪ (mъzd-a; im-φ, jęti)

1. τελώνης (исп. мЪИТОИМЪЦЪ):
Jev. Mij. V 46, 47
IX 10, 11 (MAC = мЪИТАРЪ)

мЪЗДОУТЪДАВЪЦЪ (mъzd-a; отъ + da-ti)

1. μισθαποδότης (исп. мЪЗДОДАВЪЦЪ):
Cy 163.10

НИШТЕЛЮВЪЦЪ (ništ-ъ; ljub-i-ti)

1. φιλόπτωχος (φίλος „који љуби“, πτωχός „сиромах“):
CE 70a12

ПОВЪДОТВОРЪЦЪ (pobęda; tvor-i-ti):

1. τροπαιοφόρος (τρόπαιον „споменик победе“, φέρω „носити“):
Cy 95.10

ПРАВОСЛОВЪЦЪ (prav-ъ; slov-φ, sluti)

1. ὀρθόδοξος (ὀρθός „прав“, δοκέω „мислити“):
CE 2619

ПРЪВОРОДЪЦЪ (prъv-ъ; rod-i-ti)

1. πρωτότοκος (πρῶτος „први“, τίτω „родити“):
Cy 498.24

РОДОТВОРЪЦЪ (rod-ъ; tvor-i-ti)

1. Cy 534.4

САМОВИДЪЦЪ (sam-ъ; vid-ę-ti)

1. αὐτόπτης (αὐτός „сам“, ὁράω „видети“):
Jev. Jk. I 2
Cy 314.6

самодрѣжца (sam-ъ ; drъž-a-ti)

1. αὐτοκράτωρ (исп. самодрѣжитѣль):

Су 13.29 147.22 152.23

2. τροπαιοῦχος (τρόπαιον „споменик победе“, ἔχω „држати“):

Су 199.20

словолюбвца (slovo ; ljub-i-ti)

1. φιλόλογος (φίλος „који љуби“, λόγος „реч, говор“):

Су 359.13

срѣдцѣвѣдѣца (srъdbce ; věd-ě-ti)

1. καρδιογνώστης (καρδία „срце“, γινώσκω „познавати“):

Су 404.15

странкнопримвца (stranъn-ъ ; pri + im-ъ, prijēti)

1. ξενοδόχος (ξενοδοχέω „туђинца или госта примати“):

СЕ 70614

страстоносца (strast-ъ ; nos-i-ti)

1. ἀθλοφόρος (ἀθλος „мука, тешкоћа“, φέρω „носити“):

Су 60.7 61.5 64.23

страстотрпвца (strast-ъ ; trъp-ě-ti)

1. ἀθλητής (ἀθλεύω „муку трпети“):

Су 105.3 117.6 560.20

2. ἀθλοφόρος (исп. страстоносца):

Су 256.3 271.9

соухонадвца (suh-ъ ; jad-ętъ, jasti)

1. ξηροφαγῶν (ξηρός „сух“, φαγεῖν „јести“):

СЕ 70a25

сърѣвролюбвца (srъrebvo ; ljub-i-ti)

1. φιλάργυρος (φίλος „који љуби“, ἄργυρος „сребро“):

Јев. Лк. XVI 14

христовораца (hrist-ъ ; bor-јъ, bra-ti)

1. χριστομάχος (χριστός, μάχομαι):

Су 484.25 541.27

хрьстолувца (hrъst-ъ ; ljub-i-ti)

1. φιλόχριστος (φίλος „који љуби“, χριστός):

Су 67.8

СЕ 8461 86613

чистолювѣць (čistъ; ljub-i-ti)

1. φιλοκαθάρως (φίλος „који љуби“, καθάρως „чист“):
CE 70a15

чловѣколювѣць (člověkъ; ljub-i-ti)

1. φίλανθρωπος (φίλος „који љуби“, άνθρωπος „човек“):
Су 12 пута
CE 18 пута
КЗ 3630 9624
МГО IV 28
ПО I а 11

чловѣкоубициць (člověkъ, u-bi-ti)

1. ἀνθρωποκτόνος (άνθρωπος „човек“, κτείνω „убити“)
Јев. Јв. VIII 44 (З. А. = чловѣкоубицица)

чюдотвораць (čudo; tvor-i-ti)

1. θαυματουργός (θαῦμα „чудо“, ἐργάζομαι „радити“):
Су 323.12
КЗ 5613
ОУ 43
2. Јев. А. 12561 127a23 14168

ѣдропишѣць (jędrъ; piš-ę, pьsati)

1. δξύγραφος (δξύς „оштар, γράφω „писати“)
СП 58a20

е. β.

отъшѣльць (otъšьlъ, otiti)

1. ἀναχωρητής (ἀνα-χωρέω „удаљити се“):
Су 514.7 519.24

пришѣльць (prišьlъ, priti)

1. προσήλυτος (προσ-έρχομαι „доћи“)
Јев. Мт XXIII 15
СП 12361
2. παροικέω („као странац у граду наставати“)
Јев. Лк XXIV 18
3. παροικός („странац који се настанио у граду“)
СП 135612 155612
4. παρεπίδημος (туђ; супст. странац који се доселио“)
СП 52a1

f. γ.

самовластѣць (samъ; vlastъ)

1. αὐτοκράτωρ (исп. самодръжѣць)

Су 81.23

четвѣртовластѣца (četvгътъ; vlastъ)

1. τετράρχης (тетрᾶς „четири“, ἄρχω „владати“)

Јев. Лк IX 7

67. Проширивањем суфикса -ѣца суфиксом -а добијен је нов сложенеи

СУФИКС -ѣца:

(О постанку суфикса -ѣца исп. А. Белић, ZUR ENTWICKLUNGSGESCHICHTE DER SLAVISCHEN DEMINUTIV- UND AMPLIFICATIV SUFFIXE. Leipzig 1901; J. Ramberg, DZIEJE PRZYROSTKÓW -'ec i -'ca W NAZWACH OSOBOWYCH. Prace Filologiczne. Tom XI § 1927; Р. Бошковић, РАЗВИТАК СУФИКСА У ЈУЖНОСЛОВЕНСКОЈ ЈЕЗИЧКОЈ ЗАЈЕДНИЦИ. Београд 1936).

Исто као и основни суфикс -ѣць, и суфикс -ѣца јавља се скоро искључиво у вези са глаголским коренима: у 9 од укупно 11 примера; у два случаја имамо глаголску именицу у широком смислу те речи.

У 6 примера имамо глаголски општи део у саставу сложенеице, у 3 примера — глагол без префикса, а у остала 2 — са префиксом.

Распоред примера по подтиповима и разделима изгледа овако:

a. α.

ѣдѣца (jad-ѣтъ, jasti)

1. φάγος (φαγεῖν „јести, ждерати“):

Јев. Мѣ. XI 19 Лк. VII 34

пивѣца (pi-ti, piјo)

1. οἴνοπότης (οἶνος „вино“, πίνω „пити“):

Јев. Мѣ. XI 19 (M = винопиница)

сѣкѣца (sěk-o, sěšti)

1. σπεκουλάτωρ (лат. *speculator*):

Су 14.13, 17

2. δῆμος (исп. сѣкѣць):

Су 111.14

а. β.

оубилица (u + bi-ti, ubijq)

1. φονεύς (φόνος „уморство, убиство“):
Јев. Мтл. XXII 7
Су 472.22
2. μαιφόνος („уморством оскврњен“);
КЗ 10637
3. *СЕ 10662*

а. γ.

винопивѣца (vino; pi-ti)

1. οἴνοπότης (οἶνος „вино“, πίνω „пити“):
Јев. Лк. VII 34 (M = винопиница)

винопиница (vino; pi-ti)

1. οἴνοπότης (исп. винопивѣца):
Јев. Мтл. XI 19 (З = пивѣца)
Лк VII 34 (З = винопивѣца)

водопиница (vod-a; pi-ti)

1. ὑδροπότης (ὕδωρ „вода“, πίνω „пити“):
СЕ 7061

чародѣница (čar-ъ; dě-ti)

1. γόης (1. упр. који урла. 2. који чаролије урла):
Су 214.21

чловѣккоубилица (člověk-ъ, u-bi-ti)

1. ἀνθρωποκτόνος (исп. чловѣккоубилица)
Јев. Јв VIII 44 (M = чловѣккоубилица)

f. β.

оубоица (uboi, ubiti)

1. φονεύς (исп. оубилица)
Су 397.30 398.7
2. φονεύων (итц. φονεύω „убијати“):
Су 340.25

f. γ.

чловѣккоубоица (člověk-ъ; uboi, ubiti)

1. ἀνθρωποκτόνος (ἀνθρωπος „човек“, κτείνω „убити“):
Су 402.2

СУФИКС -ЊНИКЪ

68. У погледу свога састава или склопа: -ЊНИКЪ је сложен суфикс. Основицу му чини првобитни наставак *-ikъ*, који се путем перинтеграције или морфолошке апсорпције основинског завршетка *-m-* од придева издвојио у самостални суфикс *-ъnikъ*. У функционалном погледу — ранији однос *-ikъ*: придевски детерминатив на *-m-* замењен је новом интерпретацијом *-ъnikъ*: *глаголски ошћити део*. (Исп. D o r o s z e w s k i, MONOGRAFJE 169)

По својој продуктивности конкурише суфиксима *-теља* и *-цаца*, и по броју примера које налазимо у старословенским текстовима стоји на првом месту: 79.

У највећем броју случајева суфикс *-ЊНИКЪ* стоји у вези са глаголским коренима: 58 примера; у 17 случајева са глаголском именицом у широком смислу те речи, а у 4 случаја — са партиципским општим делом.

У 51 примеру имамо у основи глаголски општи део са префиксом, у 22 примера — без префикса, а свега 6 примера у саставу сложенице. Распоред примера по подтиповима и делима је следећи:

а. а.

ВЛАДЊНИКЪ (blędъ, blęsti; blędъ)

1. φλήναφος (1. празно наклапање, 2. брбљивац):
Су 276.24

БЛЖДЊНИКЪ (blъd-i-ti, blъždъ; blъdъ)

1. ἄσωτος („без спаса, изгубљен, покварен“):
Су 7.16
2. πέρνος („развратник“):
Су 371.22

КЛЕВЕТЊНИКЪ (klevet-a-ti, klevęštъ; kleveta)

1. συκοφάντης (σύνικον „смоква“, φαίνω „пријавити“; уоп. којему је занат тужити, денунцијант, кривотужитељ):
СП 88616
КЗ 2а36 12а10

КРЪМЊНИКЪ (krъm-i-ti, krъmljъ)

1. κυβερνήτης (куберνάω „кормити, управљати“):
Су 400.7 429.11 509.29

мѣстѣникъ (mѣst-i-ti, mѣštq; mѣstь)

1. ἐκδικήτης (ἐκ-δικέω „осветити“):
Су 320.26 331.8
СП 7a19

постѣникъ (post-i-ti, poštq; postь)

1. ἐγκρατευτής (ἐγ-κρατεύομαι „сам се свладавати“):
СЕ 92624 III64
2. Јев. А 113д27 125a26

работѣникъ (rabort-a-ti, rabotajq; rabota)

1. СЕ 2162

трудоуѣникъ (trud-i-ti, truždq; trudь)

1. ἀγωνιστής (ἀγωνίζομαι „борити се, напрезати се“):
Су 64.10

хоуѣникъ (hul-i-ti, huljq; hula)

1. βλάσφημος (βλάβος „штета“, φημί „кажем“; опадач):
Су 13.5
2. αἰρετικός (исп. овѣтатель):
Су 329.9 404.8

хъштѣникъ (hуšt-en-ije)

1. ἄρπαξ (ἀρπάζω „грабити“):
Јев. Мш. VII 15 Лк XVIII 11
СЕ 7069

а. β.

вѣгодникъ (vѣ + god-i-ti, vѣgoždq)

1. θεράπων („слуга, момак; скрбник, гојитељ“):
Су 94.27 192.21 206.21 276.19
2. εὐάρεστος (εὐ „добро“, ἀρεστός „угодан“; који лако угоди):
Су 232.10

вѣсхъштѣникъ (vѣs + hуšt-a-ti, vѣshytiti)

1. ἄρπαξ (исп. хъштѣникъ):
Су 102.10

васѣдѣникъ (za + sѣd-; sѣdĕti, sѣsti)

1. ἐγκαθετός (ἐγ-καθ-ίημι „слати унутра“; „вребало“):
Јев. Лк. XX 20 (З = дѣлатель)

ЗАСТЪПНИКЪ (za + stōp-i-ti, -a-ti)

1. ἀντιλήπτορ (ἀντι-λαμβάνω „замењивати“):
Су 68.11 70.21 273.20
СП 15 пута
СЕ 77610
2. προστάτης (προ-ίστημι „постављен бити за помоћ“):
Су 67.18
3. ὑπέρμαχος („заточник, бранилац“):
Су 146.22
4. βοηθός („који помаже“; супст. помагач, помоћник):
СП 75a17
5. ὑπασπιστής (ὑπ-ασπίζω „служити као штитоноша“):
Су 301.29

ЗАШТИТНИКЪ (za + štit-i-ti, zaštišto)

1. ὑπερασπιστής (исп. заштитиџеља):
СП 17613 20a2 33a20 72610 150a19,22 15062

ИЗБАВНИКЪ (iz + bav-i-ti, izbavljō)

1. ῥυμένος (ῥύομαι „спасавати“) (исп. извавитиџеља):
СП 87a3

ИСКΟΥСНИКЪ (is + kus-i-ti, iskušō)

1. δοκιμαστής (δοκιμάζω „испитивати, истраживати“) (исп. искуситиџеља):
Су 277.9
ЗО II v° 15

ИСПОВЕДНИКЪ (is + po + věd-a-ti, ispovēdēti)

1. ὁμολογητής (ὁμολογέω „признавати, исповедати“):
КЗ 11621
СЕ 79622 III 6 4
Јев. А. 12466 125628
Су 67.16 193.22 201.24 209.15
ОУ 40

НАИМЪНИКЪ (na + imp-ō, najēti)

1. μισθωτός (μισθώω „ступити у службу за плату“):
Јев. Мк I 20 Јв X 12, 13
2. μίσθιος (μισθός „плата, најам“):
Јев. Лк XV 17,19

наслѣдѣникъ (na + slĕd-i-ti, naslĕžďo)

1. κληρονόμος (κλήρος „ждреб“, νέμω „делити“):

Јев. Мт XXI 38 Мк XII 7 Лк XX 14

КЗ 10a37

2. κοινωνός („заједнички; супст. учесник, дионичар“):

Јев. Лк V 10 (ЗА = обѣштѣникъ)

3. *СЕ 7463 94a15*

4. *КМ 3*

наставѣникъ (na + stav-i-ti, nastavlĭo)

1. καθηγητής (καθ-ηγεόμαι „водити, учити“):

Јев. Мт XXIII 10

2. ἐπιστάτης (ἐπιστάμαι „управљати, надзирати“):

Јев. Лк V 5 VIII 24, 25 IX 34, 39 XVII 13

3. ὁδηγός (исп. правитељ):

Су 74.3 523.2, 10

4. βραβευτής (βραβεύω „одлучивати; управљати“)

СЕ 11a7

5. *Јев. А 12862 141a17*

обавѣникъ (o + bav-a-ti, obavajō)

1. φαρμαχός („који приправља лекове; бајач“):

СП 71a16

обличѣникъ (ob + lič-i-ti, obličati)

1. ἔλεγχος (исп. обличитељ)

СП 91a18

отъходѣникъ (otъ + hod-i-ti, -hožďo)

1. ἀναχωρητής (исп. отъшьльць)

Су 289.13

повѣдѣникъ (po + bĕd-i-ti, pobĕžďo)

1. νικητής (исп. повѣдѣтељ)

Су 199.20

2. τρόπαιον („споменик за знак добивене победе“):

Су 427.28,30

подражѣникъ (po + draž-a-ti, podražajō)

1. μιμητής (исп. подражатељ):

Су 94.5

подвижѣникъ (podviž-a-ti se)

1. ἀγωνιστής (исп. воряць, троудѣникъ):

Су 57.16

СЕ 92619 100a17

поклонѝникъ (pokloniti, -klonjŕ)

1. προσκυνητής (прос-κυνέω „на коленима штовати“):

Јев. Јв IV 23

порѝчѝникъ (porŕčiti, porŕčati)

1. ἀντιφωνητής (ἀντι-φονέω „одговарати“):

Су 167.15

2. ἐγγυητής (ἐγγυάω „давати јемство“):

Су 505.28

СЕ 8369

послоушѝникъ (posluŕšati, posluŕšajŕ)

1. ἀκροατής (ἀκροάμαι „слушати, покоравати се“):

Су 433.4 501.27

поспѝшѝникъ (pospŕšiti, pospŕšati)

1. ἀρχηγός („који први повод даје“):

Су 315.17

приставѝникъ (pristaviti)

1. οἰκονόμος (исп. стронтеѝль):

Јев. XII 42 XVI 1,3

2. ἐπίτροπος (ἐπι-τρέπω „оставити, поверити“; надзорник):

Јев. Лк VIII 3 Мт XXII 8

3. δέσμιος („који веже“):

Су 310.20

причьѝтѝникъ (pričisti, pričŕtŕ)

1. κληρικός: *СЕ 57613 102a20.23 10269,22 104a16,21 105a13*

причѝстѝникъ (pričŕstiti)

1. μέτοχος (μετ-έχω „део имати“):

Јев. Лк V 7

СП 158615 5963

СЕ 95611 17613 24a2 60a22 80a17 95611

2. κληρονόμος (исп. наследѝникъ):

Су 4.12

3. κοινωνός (исп. наследѝникъ):

Су 322.3

ХЛ I А6 3

4. μετέχειν („део имати, учествовати“):

КЗ 7635,39

прокоудѝникъ (prokuditi; prokuda):

1. λυμείων (λύμη „скврѝење“):

Су 329.9

проповѣдникъ (propovĕdati, propovĕdĕ)

1. κήρυξ (исп. проповѣдатель):

Су 13.3 23.4 401.15 461.11

СЕ III б 2

прѣдавникъ (prĕdati)

1. προδοτής (исп. прѣдатель):

Су 410.20,22

прѣдъворникъ (prĕdĕ ; boriti, brati)

1. πρόμαχος („који се напред бори; супст. првоборац“):

Су 99.27

прѣимъникъ (prĕ + im-ŏ, prĕjeti)

1. διαδόχος („који што место кога преузима“):

Су 122.17

прѣмѣникъ (prĕ-mĕniti)

1. διαδόχος (исп. прѣимъникъ):

Су 15.20

прѣсельникъ (prĕseliti)

1. πάροικος (исп. пришельць):

СП 51.21

прѣстѣпникъ (prĕstĕpiti)

1. παραβαίνων (птц. παρα-βαίνω „прекорачити“):

Су 163.16

2. παραβάτης (пара-βαίνω „прекорачити“):

Су 214.4

раздавникъ (raz+da-ti)

1. СЕ 70a10

сѣвъздръжъникъ (sĕ + vĕz-drĕžati)

1. συνασχοόμενος (птц. συν-ασχέω „заједно вежбати“):

ЗО II 20

сѣпроспѣшникъ (sĕprospĕšiti)

1. συνεργός („који помаже; супст. сурадник“):

Су 96.30

сѣпримъникъ (sĕprijeti)

1. διαδόχος (исп. прѣимъникъ):

Су 123.30 163.30

сѣпричлѣстникъ (sĕpričĕstiti)

1. συνκληρονομος (исп. причлѣстникъ под 1.):

Су 235.26

2. συνκοινωνός (исп. причастъникъ под 2.):

Су 225.4

съспоспѣшъникъ (sъspospěšiti)

1. Су 557.29 (исп. съспоспѣшъникъ)

съставъникъ (sъstaviti)

1. συνήγορος („срочан; супст. бранич):

КЗ 11611

сѣпротивъникъ (sъprotiviti)

1. ἀνταγωνιστής (ἀντ-αγωνίζομαι „борити се против“):

Су 71.29

2. ἀντικείμενος (птц. ἀντί-κειμαι „противан бити“):

Су 178.11

3. ἀντίπαλος („на супрот рвући се; супст. противник“):

Су 361.12

4. πολεμῆτωρ (πολεμέω „ратовати, бити непријатељ“):

Су 329.10

5. τύραννος (исп. гоубитељ; мѣчитељ; томитељ):

Су 329.3

оугодъникъ (ugoditi)

1. θεράπων (исп. вѣгодъникъ):

Су 26.5 565.13

оудворъникъ (udvoriti se)

1. Су 388.28

а. γ.

законопрѣстѣпъникъ (zakonъ; prěstōpiti)

1. παράνομος (παρά „против“, νόμος „закон“):

Су 448,10,25 467.2

СП 4a20 44610 48617 115a8 162615

КЗ 12611,29

2. παρανομων (птц. παρα-νομέω „против закона радити):

СП 9562

свѣрокрѣмъникъ (zvěřъ; krъmiti)

1. θηριοτρόφος (θηρ „звер“, трέφω „хранити“):

Су 166.28

самодѣлъникъ (samъ; dělati)

1. αὐτοῦργός (αὐτός „сам“, ἐργάζομαι „радити“):

СЕ 52a1

СЛЪЗОТОЧЬНИКЪ (slъza, točiti)

1. δακρυχέων (δάκρυ „суза“, χέω „лити“):
CE 7063

ЧЛОВѢКОУГОДЬНИКЪ (člověкъ; ugoditi)

1. ἀνθρωπάρεσκος (ἀνθρωπος „човек“, ἀρέσκω „угодан бити“):
CII 67a5

e. α.

МЛЪЧАЛЪНИКЪ (mlъčalъ, mlъčati)

1. ἡσιχαστής (ἡσιχάζω „мировати“):
Cy 194.22

СВѢТИЛЪНИКЪ (světílъ, světiti)

1. λύχνος („светѣак, светиљка“):
Jev. Mt V 15 VI 22 Mk IV 21 Lk VIII 16
Lk XI 33, 34, 36 XII 35 XV 8 Jv V 35
K3 7a14 5a8
2. λαμπάς („зубља“):
Jev. Mt XXV 1, 3, 4, 8
K3 5a6
Cy 368.27
3. φωστήρ („небеска светла; сјај“):
Cy 81.8
4. φανός („свећа, луч, зубља“):
K3 5a1

e. β.

НАЧАЛЪНИКЪ (načelъ, načeti)

1. ἀρχηγός („који први повод даје; почетник“):
CE 51625,26

ПОЧРЪПАЛЪНИКЪ (ročьbrati)

1. ἀντλημα (ἀντλέω „црпсти“):
Jev. Jv IV 11 (M = почрѣпало)

f. α.

ВѢСТЪНИКЪ (věstь; věděti)

1. ἄγγελος (ἀγγελία „вест, глас“):
Jev. Lk VII 24 IX 52
2. μηνυτής (μηνύω „објавити“):
Cy 245.17

КРАМОЛНИКЪ (kramola)

1. ἀναστάτης („ископњак, затирач“):
Су 49.30
2. στασιώδης („бунтован, устанички“):
Су 219.15

КОВЪНИКЪ (kovъ)

1. στασιάστης (στασιάζω „буну узроковати“):
Јев. Мк XV 17

МОЛИТВЪНИКЪ (molitva, moliti)

1. ἱκετής (ἱκω „МОЛИТИ“):
Су 276.30
СП 95.4
СЕ 64614
2. ἱερεύς (исп. свѣтителѣ, чистителѣ, жьрѣць):
Су 358.29 420.17
3. πρεσβευτής (πρεσβεύω „посланик бити“):
Су 68.11

МАТЕЖЪНИКЪ (mežežь, mešti-mežto)

1. ἀντάρτης (ἀν-ταράσσω „бунити“):
Су 29.30

РАТЬНИКЪ (ratъ)

1. πολέμιος (πόλεμος, бој; свађа“)
Су 35.25 105.13 422.6 438.23 509.30
2. βάρβαρος („1. негрчки“, 2. „необразован“)
Су 292.5,29
3. ἀλλόφυλος („другога племена, туђ“)
Су 105.12
4. ὑπεναντίος („противан, супротан“)
Су 196.13

НЖЖДЪНИКЪ (nožda, noždati)

1. βιαστής (βιάζομαι „бити принуђен“):
Јев. Мт XI 12
СЕ 69615

СТРАСТЪНИКЪ (strastъ, stradati)

1. ἀδολητής (исп. страстотропѣць):
Су 61.15 142.6 152.29 153.17 154.27

СВАРЪНИКЪ (svargъ)

1. СЕ 70a8

ТАЈВЪНИКЪ (tajbina)

1. μύστης (μυέομαι „у мистерије бити упућен“)
Су 199.21

f. β.

ЗАВИСТЪНИКЪ (zavistь, za+viděti)

1. σκώπτης (σκωπτω „ругати се“):
Су 276.29

НЕНАВИСТЪНИКЪ (nenavistь, nenaviděti)

1. μισάνθρωπος (μισ- „који мрзи“, άνθρωπος „човек“):
Су 329.11

ПОМОШТЪНИКЪ (pomozь, pomošti)

1. βοηθός (исп. застѣпникъ):
Су 5.17 17.29
СП 20 пута
2. КЗ 11610
СЕ 7265

ПОЗОРЪНИКЪ (prozogь, rozьgěti)

1. θεατής (исп. видѣць)
КЗ 12a21

ПРѢДАНЪНИКЪ (prědan-ije)

1. προδότης (исп. прѣдатељ, прѣдавникъ)
Су 409.21

РАЗВОИНИКЪ (razbojь)

1. ληστής (исп. љстѣць под 3.):
Су 33 пута
Лев. 14 пута
КЗ 11 пута
СЕ 50a21 50б14 79a2 168
ПГО II 11

СЪВАДАНИКЪ (szvada)

1. СЕ 70a6

СЪВѢТЪНИКЪ (szvěť)

1. βουλευτής (βουλεύω „саветовати“):
Лев. Мк XV 47 Лк XXI 50
2. σύμβουλος („саветник“):
Су 56.9 62.11 402.5 408.30
3. ἐγγιστή (суперл. ἐγγύς „близу“):
192.13

4. πρωτεύων τοῦ βουλευτηρίου (птц. πρωτεύω „први бити“, βουλευτηρίον „веће; већница“):

Су 518.4

сѣдѣиствѣникъ (sěděistvo)

1. σύνεργος (исп. сѣпоспѣшникъ):

Су 189.3

f. γ.

богосварѣникъ (bogъ; svagъ)

1. θεομάχαι (θεός „бог“, μάχαι „борити се“):

Су 339.12

жестоколѣганѣникъ (žestokъ; lěganije)

1. СЕ 7065-6

СУФИКС -никъ

69. Посебну и изразито појмовно-семантичку подкатогију ном. агентис представља творбени тип: *примли њарѣицији њасивни + икъ*.

Изведенице овог типа означавају имена лица као трпивоца (patients) радње, одн. носиоца стања.

Овде, дакле, имамо само један творбени подтип са следећим разделима:

e. a.

блаженикъ (blaženъ, blažiti)

1. μακαρίτης (μάκαρ „имућан; блажен, срећан“)

Су 93.4 283.11 286. 1

каженикъ (kaženъ, kaziti)

1. εὐνουχός (εὐνη „ложница“, ἔχω „чувати“; ушкопљеник):

Јев. Мт XIX 12

крѣмљеникъ (krěmljenъ, krěmiti)

1. φίλτατοι παῖδες (суперл. φίλος „вољен“, παῖς „дете“):

Су 380.13

љубѣиеникъ (ljubljenъ, ljubiti)

1. ἐραστής (ἐράω „подати се љубави“):

Су 5.1 219.15

мѣченикъ (močenъ, močiti)

1. μάρτυς (у НЗ „мученик“; исп. сѣвѣдѣтель):

Јев. А, С (у насловима)

Су 87 пута

СЕ 10612 III63

КЗ 11622

ОУ 50

2. ἀθλοφόρος (исп. СТРАСТЬНИКЪ, СТРАСТОНОСЪЦЪ, СТРАСТОТРОПЪЦЪ):
Су 55.18
3. ἀγιος („свет, посвећен“):
Су 29.30
4. δικαίος („праведан“)
Су 30.30
5. КМ 2, 3, 32, 33, 35, 38

СВЪШТЕНИКЪ (svěšteňъ, svętiti)

1. ἱερέυς (исп. СВАТТИТЕЉЪ, ЧИСТИТЕЉЪ, ЖЪРЪЦЪ):
СЕ 57612 67616 103615

ОУЧЕНИКЪ (učeňъ, učiti)

1. μαθητής (μαθεῖν „учити се“):
Јев. 235 пута
СЕ 22 пута
Су 69 пута
КЗ, КК, ПО, ОО, ОУ, МЪО
2. φοιτητής („ученик“)
Су 275.7
3. νήπιος („нејак, млад“):
Су 16.11
4. παῖς („дете“):
Су 217.3
5. υἱός („син“):
Су 7.15
6. КМ 3

e. β.

ВЪЗЉУБЉЕНИКЪ (vъzljubljenъ, vъzljubiti)

1. ἀγαπητός (ађ. верб. ἀγαπάω „веома ценити, љубити“):
Су 317.1, 13,27

СУФИКС -тан

70. По своме пореклу — стари, општесловенски суфикс за номина агентис, наслеђен из индоевропске одн. балтичко-словенске заједнице (исп. Brugmann, GRUNDRISS II 1, 196; Meillet, ÉTUDES II 390; Vondrák, V. SL. GRAM. I 589).

Срећемо га само у једној речи:

ратан (orati, orjǫ)

1. ὑεωργός (исп. тажатељ, дѣлатељ):
Су 169.4

71. Чешће се јавља у варијанти:

-атан

ходатан (hoditi, hoždǫ)

1. μεσιτής („посредник, јамац, агент“):
Су 58.30 59.12 141. 29 361.19 364.10
2. πρόξενος („који се за туђинца заузима“):
Су 48.22 99.2 100.16 513.19
КЗ 9а37
3. πρέσβυς (стар; супст. посланик; исп. сѣлѣ):
Су 251.24 330.1
ПО I 12
4. СЕ 27 б 2

исходатан (is-hoditi)

1. πρόξενος (исп. ходатан 2.):
Су 423.16

поводатан (po-vod-i-ti)

1. ὀδεύς (исп. вождѣ, наставѣникѣ, правитељѣ):
Су 509.27

позоратан (rozog-ъ)

1. θεατρον („а. позориште; б. гледаоци“)
Су 55.30

71. Проширивањем суфикса -тан суфиксом -ѣникѣ добијен је нови сложени суфикс:

-танникѣ

Срећемо га само у једном примеру:

исходатанникѣ (ishoditi)

1. πρόξενος (исп. ходатан, исходатан);
Су 479.27

СУФИКС -до

72. По своме пореклу — то је стари, прасловенски наставак -dlo наслеђен из индоевропске заједнице (исп. В r u g m a n n, GRUNDRISS II 1,377; Meillet, ÉTUDES II 315; Vondrák, V. SL. GRAM. I 534)

Служи искључиво за грађење ном инструменти.
Распоред по творбеним подтиповима и разделима је следећи:

а. а.

орало (or-a-ti)

1. ὀροτρον (ὀρώω „орати“):
Јев. Лк IX 62 (A = орало)
Су 396.1 546.28

орыло (ryti, ryjŕ)

1. δίκελλα („трнокоп“):
Су 429.26
2. σκαλίδιον (σκάλλω „копати“):
Су 219.7

с. а.

кадило (kaditi, každŕ)

1. θυμιάμα (θυμιάω „димити, кадити“):
СП 7967
2. СЕ 42а8

мѣрило (měriti, merjŕ)

1. ζυγόν („јарам“):
СП 75а20

носило (nositi, nošŕ)

1. СЕ 39а8,21,22 3962

правило (praviti, pravljŕ)

1. κανών („трсковача; тесарска мера; пропис“):
Су 496.30
МГО II 21—22

свѣтило (světiti, svěštŕ)

1. φανός (исп. свѣтильникъ под. 4.):
Јев. Јв XIII 3 (A = свѣтильникъ)
Су 190.8
2. λαμπάς исп. свѣтильникъ под 2.):
Су 64.24 372.23 373.7
3. λύχνος (исп. свѣтильникъ под 1.):
Су 10.3 44.2 462.16
4. λυχνία („светњак“):
Су 278.8

5. φωστήρ (в. свѣтильникъ под 3) :

Су 207.6

6. φῶς („светло“)

СП 175 б 14

солило (soliti)

1. πρυβλίον („здела, зделица“):

Јев. Мт XXVI 23 Мк XIV 20

ставило (staviti)

1. σταθμός (ἵστημι „стављати“)

СЕ 55 б 24

точило (točiti, točŕ)

1. λήγος („каца где се мечи грожђе“):

Јев. XXI 33

2. ὑπολήνιον („корито под тијеском“):

Јев. Мк XII 1

чрњило (črŕniti)

1. ἀσβόλη („чађ“):

Су 27.23

2. μέλαν (μέλας „црн“; црnilo, мастило):

Су 433.15

d. α.

брысало (bry sati, bry saјŕ)

1. ἐκμαγειόν (ἐκ-μάσσω „отрти“)

Су 395.3

орадо (orati, orјŕ)

1. ἄροτρον (в. орадо):

Лк IX 62 (МЗС = орадо)

стрѣкало (strěkati, strěčŕ)

1. κέντρον (м. κέντητρον; κεντέω „бости“)

Су 430.20

ХЛ IБа9; 11

d. β.

наковало (-kovati, -kovoŕ)

1. ἄκμων („наковањ“)

КЗ 12624

почрпало (počŕpati, počŕpaјŕ)

1. ἀντλημα (в. почрпальникъ)

Јев. Јв IV 11 (ЗА == почрпальникъ)

СУФИКС -ѡ

73. То је стари, прасловенски суфикс -ѡ, наслеђен из индоевропске заједнице (исп. Meillet, Etudes II 375, 390; Vondrak, V. SL. GRAM. I 505).

Као агентивни творбени тип — јавља се у старословенском језику следећим подтипovima и разделима:

а. а.

вождѡ (voditi, voždŏ)

1. ὀδηγός (в. правитељ, наставникѡ, поводаѡ):
Јев. М: XIV 15 XXIII 16,24
2. δεσπότης (исп. владѡка, зиждитељ, творѡца):
Јев. Мт. II 6 (М = владѡка).
3. СЕ 5169

врачѡ

1. ἰατρός (исп. цѡкнитељ, балин):
Јев. Мт IX 12
Мк II 17 (М = балин)
Мк V 26 (М = балин)
Лк IV 23 (М = балин)
Лк V 31
Лк VIII 43 (М = балин)
Су 14 пута
СЕ 2461 25618 38610 68a9 84a3 103617
ОУ 4.60

лѡжѡ (lŏgati, lŏžŏ)

1. ψεύστης (ψεύδω „лагати“):
Јев. Јв. VIII 44, 55

стражѡ (strĕgo, strĕšti)

1. φύλαξ (исп. хранитељ):
Су 76.13 84.26 98.18 134.5 255.23 92.21 93.12
2. δεσμοφύλαξ (δεσμός „тамница“, φύλαξ „чувар“):
Су 73.17
3. δήμιος (исп. сѡчѡца, сѡчѡца):
Су 93.17
4. κουστωδία (lat. custodia „стража“):
Су 440.25
5. φυλακή („стражење“):
Су 34.10

6. φυλακτήριον („стражарско место“):
Су 354.7
7. φυλάσσω (птц. φυλάσσω „бдети, стражити“):
8. δεσμωτής (δεσμώω „везати, у тамницу бацити“):
Су 82.77
9. СЕ 82a17

а. β.

сѣпѣрь (ръгѣр, рьгѣти)

1. ἀντιδικός („супарник пред судом, уоп. противник“):
Јев. Мт V 25 Лк XII 58 XVIII 3

а. γ.

зѣлодѣи (zъlo ; dѣti)

1. κακούργος (κακόν „зло“, ἐργάζομαι „радити“):
Јев. Лк XXIII 32, 33, 39
Су 43.6 101.28 175.15 437.7
2. κακόν ποιῶν (κακόν „зло“, πтц. ποιέω „чинити“):
Јев. Јв XVIII 50
3. κακοποιός (κακόν „зло“, ποιέω „чинити“):
Су 433.1
4. ἀνοσιουργός (ἀν-όσιος „несвет“, ἐργάζομαι „радити“):
Су 56.12
5. ἐναντίος („који насупрот стоји“):
Су 92.22
6. ἀρχέκακος („који узрокује зло“):
СЕ 6369
7. СЕ 37612

люводѣи (ljuby ; dѣti)

1. КЗ 2a36

прѣлюводѣи (preljuby ; dѣti)

1. μοιχός (исп. љубодѣица):
Јев. Лк XVIII 11
СII 64a4

чародѣи (čarъ ; dѣti)

1. ἐπαϊοδός („који натприродним средствима помаже“):
Су 183.19 184.15,17,19

СУФИКС -а

74. У функцији номена агентис — налазимо овај суфикс у старословенским споменицима свега у три примера: 1 од глаголскиг општег дела са префиксом и 2 у саставу сложенице:

То су речи:

а. а.

прѣдѣтѣча (prědъ; tešti, tekъ)

1. πρόδρομος („који напред иде“):

Су 461.10

СЕ 3а1 III611

ПГО I 12—13

а. γ.

вельножа (velijъ; mogъ, mošti)

1. δυναστής (δύναμαι „власт, снагу имати“):

Су 572.12

дрѣводѣла (drěvo; dělati)

1. τέκτων (радник, ос. с дрвом“):

Су 246.13

СУФИКС -ни

75. У два примера који су у старословенским текстовима посведочени јасно се издваја као посебан творбени тип ном. агентис изведеничка формација: глаголски оиѣиѣи део + -ѣи.

То су речи:

вѣтин (vět-ъ; ot-věšt-a-ti)

1. ῥήτωρ (εἶρω „говорити, беседити“):

Су 400.1

сѣдин (sqd-i-ti; sod-ъ)

1. κριτής (исп. сѣдитѣль):

Јев. Мт V 25 XII 27

Лк XI 19 XII 14, 58 XVIII 26

Су 16 пута

КЗ 1а7 13638 14617, 18 12614

ЗО II 14-15

2. δικαστής (δικάζω „судити“):

Су 88.14 240.26 328.18 431.11 433.6

3. ἀρχων (ἄρχω „владати, заповедати“):

Су 267. 20

76. Додавањем суфикса *-џи* на суфикс *-л-* (исп. Р. Бошковић, РАЗВИТАК СУФИКСА 144) добијен је суфикс

-лини

У старословенским канонским текстовима налазимо само један пример — реч:

валини (o-ba-va-ti)

1. *ιάτρος* (исп. врачъ, цѣлителиъ):

Јев. Мл II 17 V 26 (ЗАС = врачъ)

Лк IV 23 (А = врачъ)

Лк VIII 43 (А = врачъ)

СЕ 84a4-5

СУФИКС -ъ

77. Творбени тип „глаголски *оѣиѣи* део + -о“ могао је имати двојаку појмовно-семантичку структуру: чешће — есоцентричку, а ређе — ексцентричку.

У функцији ном. агентис налазимо следеће подтипове, одн. разделе:

а. α.

прожъ (sъ-pręg-no-ti, prǫž-a-ti)

1. *ἀκρις* („скакавац“):

Јев. Мт III 4 (А = акридъ)

Мк I 6 (ЗАМ = акридъ)

СП 137a3 145615 153a17

СЕ 59a15, 16

сълъ (sъl-a-ti, sълjǫ)

1. *ἀγγελος* (исп. вѣстѣникъ):

Су 330.1

2. *πρέσβυς* („стар“; супст. старац; посланик“):

Су 273.20

3. *πρεσβεία* („право најстаријег; посланство“):

Су 196.26

а. β.

послоухъ (po + sluš-a-ti)

1. *ἀκούω* (исп. сѣвѣдѣтелиъ под 1)

Јев. Мт XVIII 16 (ЗМ = сѣвѣдѣтелиъ)

2. μάρτυς (исп. сѣвѣдѣтель под 2):
Су 241.23 316.26 500.27
3. ψευδο μαρτύρειν (исп. сѣвѣдѣтель под 4)
Су 365.21
СЕ 48a8 67623 83a22

пророкъ (prorešti, prorekъ)

1. προφήτης πρό-φημι „казивати унапред“):
Јев. 78 пута
Су 63 пута
КЗ 8 пута
СП 64610 93610 135618
СЕ 9 пута
МГО IV 20
ОУ IV 53

спасъ (sъrastī, sъrasъ)

1. σωτήρ (исп. сѣпасителъ)
Јев. Лк I 47 II 11 Јв IV 22
Су 27 пута
СЕ 11 пута
СП 28a15 29a6 12463
КЗ 266
ЛГО II621
ХЛ ИБ61
2. σωτήρια („спасење“):
Су 430.22 437.14 499.29
СП 83a12
3. Ἰησοῦς: Су 396.28
4. ἐπίσκοπος: СЕ 101a3

сѣдѣдъ (sq-; sĕd-ĕ-ti)

1. γείτων (γῆ „земља“; суседан; супст. међаш; сусед“):
Јев. Лк XIV 12 XV 6 Јв IX 8
СП 36a1 57a29 106a6 107a5 107613 119a7

оуходъ (u-; hod-i-ti)

1. φυγᾶς (исп. оушидъ)
Су 323.18

a. γ.

водоносъ (voda; nositi)

1. ὕδρις (ведро, кабао“):
Јев. Јв. II 6,7 IV 28

лицемѣрѣ (lice; měriti)

1. ὑποκριτής (ὑποκρίνομαι „претварати се“):

Јев. Мт VI 5 VII 5 XV₅ XXIII_{14,15} Mk VII₆

Лк VI₄₂ XI₄₄ XIII₁₅

2. ὑπουλος („унутра гнојан, прен. труо, покварен“):

КЗ 8a9 8a30

СУФИКС -а

78. Слично суфиксу -ѣ, и у овом творбеном типу налазимо примере ном. агентис, попут:

ελούγα

1. ὑπηρετής („слуга, који служи или двори“):

Јев. Мт V₂₅ XXVI₅₃ Mk XIV_{54,65} Лк I₂ IV₂₀

Јв VII 32,45,46 XVIII_{3, 12, 18, 22, 36} XIX₆

Су 58.25 224.30 74.7,9 75.3 264.7 64.4 60.12

118.2 261.15 264.24

КЗ 12a24

2. διάκονος („слуга, подворник; НЗ ђакон“):

Јев. Мт XX₂₆ XXII₁₃ XXIII₁₁ Mk IX₃₅ X₄₄

Јв II_{5,9} XII₂₆

СЕ 8a3 53618 65a3

3. πράκτωρ (πράσσω „радити око чега, извршавати“):

Јев. Лк XII 58

4. δήμιος (исп. сѣчьць, сѣчьца, стражь):

Су 12.30 13.24,26 105.28 181.26 183.14 234.10

268.17 269.4 270.12 105.27 110.16 116.27 117.20

КЗ 13a31

5. ὑπουργός („услужан, у помоћи“):

Су 78.30 120.13 247.11 450.1 458.6

6. βεστιαριος (лат. vestiarius):

Су 130.4,21

7. λειτουργός („слуга, радник“):

Су 67.13

СП 132a5 133a9

8. ὑπαρχῶν (птц. ὑп-архω „основа бити, служити“):

Су 75.1

9. τάξις (ред; место):

Су 99.21 101.2

10. *СЕ* 18a11

ВОИВОДА (voјъ; voditi)

1. ἡγεμών (исп. владѣйка, мѣчители):
Јев. Мт XIII, Лк XX₂₀
Су 77 пута
2. στρατηγός (στρατός „војска“, ἄγω „водити“):
Јев. Лк XX 4
3. ἄρχων (исп. сѣдни под 3.):
Су 47.25
4. δορυφόρος (δору „кошље“, φέρω „носити“):
Су 245.16
5. ἡγούμενος (пшц. ἡγέωμαι „водити, вођ бити“):
Су 262.16

СУФИКС -ь

79. Међу изведеницама у оквиру творбеног типа „глаголски ой-шии део + -ь“, као номина агентис иступају у старословенским текстовима ове речи:

вољь (bol-ě-ti)

1. ἄρωστος („без снаге“):
Су 388.20
СЕ 27a18

оушиндь (uiti, ušьdь)

1. φυγᾶς (φεύγω „бежати“; исп. оуходь):
Су 93.11

водонось (voda; nositi)

1. ὕδρια (исп. водоносъ):
Су 51.4,6,11 550.6,13,23,25,29

80. Овај наш преглед творбених типова категорије номинум агентис завршићемо групом суфикса који су у старословенским канонским текстовима посведочени само у појединим примерима.

СУФИКС -ть**татъ** (ta-i-ti)

1. κλέπτης (κλέπτω „красти“):
Су 409.21
СП 64.33
СЕ 46.6

Јев. Мт VI 19,20 XXIV 43
Лк XII 33,39
Јв X_{1, 8, 10}

СУФИКС -џъ

жениџъ (*ženiti*)

1. *ωμφίος* („заручник, верениџ“):

Јев. Мт IX 15 XXV 1,5,6,10

Мк II 19,20

Лк V 34,35

Јв II 9 III 29

Су 242.12

СИ 22a2

СЕ 81a13 87623 9762,26 10068

СУФИКС -тоџъ

пастоџъ (*pasti, pasŕ*)

1. *ποιμήν* („пастир; чувар“):

Јев. З Мт IX 36 (*М* = пастџъ)

С Мт XXVI 31 (*ЗМА* = пастџъ)

З Мк VI 34 (*М* = пастџъ)

С Лк II 8,15,18,20 (*М* = пастџъ)

С Јв X 11,12,14,16 (*М* = пастџъ)

Су 18 пута (исп. пастџъ)

СУФИКС -тџъ

пастџъ

1. *ποιμήν* (исп. пастоџъ):

Јев. М Мт IX 36 (*З* = пастоџъ)

МЗА Мт XXV₃₂ XXVI₃₁ (*С* = пастоџъ)

М Мк VI₃₄ (*З* = пастоџъ)

МЗА Мк XIV₂₇

МЗА Лк II_{8, 15, 20} (*С* = пастоџъ)

МЗА Јв X 2, 11, 12, 14, 16 (*С* = пастоџъ)

Су 277.29 (исп. пастоџъ)

КЗ 14a18,20

СЕ 80616 8267,10 84618 85a6 101a3

СУФИКС -ѡКА

владѡка (vlado, vlasti)

1. δεσπότης (исп. вождь, властѣль, влждитель):

Jev. Мт II 6

Лк II 29

СЕ 57 пута

Су 83 пута

КЗ 1621,30 2626 3а3,7 4634 6а25

2. ἡγεμών (ἡγέομαι „водити, владати“):

Jev. Мт II 6 С (А=вождь); X 18 Лк XXI 12

Су 455.8

СП 68а21

3. ἐξουσία (исп. властѣль):

Jev. Мт VIII 9

4. πατήρ („отац“):

Су 96.15

5. κρατῶν (штц. κρατέω „владати“):

Су 86.23

СУФИКС -чь

вичь (biti, bijo)

1. φραγγέλιον (лат. flagellum)

Су 193.6

Светозар Николић

Резюме

Светозар Николич

NOMINA AGENTIS В СТАРОСЛАВЯНСКОМ ЯЗЫКЕ

Цель настоящей работы — монографическая обработка словообразовательной категории имен деятеля в старославянском языке.

В первой, теоретической части работы рассматривается место и значение категории имен деятеля в системе словообразования имен существительных.

Здесь автор, прежде всего, делает обзор всех важнейших концепций и дефиниций категории имен деятеля, которые применяются в литературе о славянском и индоевропейском словообразовании (К. Brugmann, В. В. Богородицкий, А. Leskien, М. Dokulil, А. Noreen, Е. Berkenste, Н. Falk, W. Doroszewski и др.).

В результате — автор выдвигает следующее определение категории имен деятеля: в первую очередь, с точки зрения грамматическо-структурного анализа и классификации словообразовательных категорий — имена деятеля представляют экзоцентрические суффиксные образования от глагольных основ; на втором месте, с точки зрения ономаσιологического анализа и классификации — имена деятеля представляют категорию носителя отношения и действия (производителя действия (агенса), объекта действия (пациенса), средство действия и т. п.); и, наконец, с точки зрения семантико-лексикологического анализа и классификации — имена деятеля могут образовать разнообразные вещественно-семантические категории существительных, как названия лиц, животных, растений, неодушевленных предметов и абстрактных понятий.

Вторая часть работы посвящена систематике примеров производных существительных со значением имени деятеля, выступающих в памятниках старославянского языка.

Основным критерием систематизации и классификации примеров внутри категории имен деятеля является понятие словообразовательного типа, понимаемого как тождество словообразовательного суффикса; внутри же отдельных словообразовательных типов выделяются словообразовательные подтипы и разряды на основании разнообразности словообразовательной основы.

Таким образом, автор выделяет следующие суффиксы имен деятеля в старославянском языке:

- а) неограниченно продуктивные суффиксы: -тъль, -ьць, -ьникъ;
- б) ограниченно продуктивные суффиксы: -ьца, -икъ, -ло;
- в) малопродуктивные суффиксы: -тан, -ни, -ъ, -а, -ь, -д, -ь;
- г) непродуктивные суффиксы: -тъ, -хъ, -тоухъ, -тыръ, -ыка, -чь.